

Modern Dönemde Hissî Mûcizelere Yöneltilen Eleştirilerin Kelâmî Açıdan Değerlendirilmesi

Talha YAVUZ | 0000-0001-6871-8850

Dr. Öğrencisi | Yazar | talha_yavuz19@erdogan.edu.tr
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi | **ROR**: 007x4cq57
Temel İslam Bilimleri | Rize, Türkiye

Salih Sabri YAVUZ | 0000-0001-6400-3268

Prof. Dr. | Sorumlu Yazar | s.sabri.yavuz@erdogan.edu.tr
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi | **ROR**: 0468j1635
Kelam | Rize, Türkiye

Öz

Kullarının hidâyet ve doğru yoldan ayrılmalarını istemeyen Allah zaman içinde bozulan ve hak yoldan uzaklaşan toplumlara, onları uyarmaları ve hak yola davet etmek için peygamberler göndermiştir. Her biri birer hidayet rehberi olan peygamberler, Allah'ın emir ve yasaklarını gönderilmiş oldukları toplumlara tebliğ etmişler ve bu uğurda türlü sıkıntılara göğüs gelerek büyük mücadele örnekleri sergilemişlerdir. Böylesine zorlu bir vazifede peygamberler elbette yalnız bırakılmamış, nübüvvet davalarında haklı olduklarını ispatlamaları için her birine Allah tarafından farklı mucizeler bahşedilmiştir. Hz. Salih'in devesi, Hz. İbrahim'in ateşte yanmaması, Hz. Musa'nın asası, Hz. İsa'nın ölülere diriltmesi vb. olağanüstü hadiseler Kur'an'da zikredilen mucizelerden bazılarıdır. Hz. Peygamber'e verilen en büyük mucizenin Kur'an-ı Hakîm olduğu konusunda İslam âlimleri arasında ittifak vardır. Kur'an dışında hissî mucize olarak adlandırılan ayın ikiye bölünmesi, hurma kütüğünün inlemesi, taşların konuşması, kızartılmış koyun etinin zehirli olduğunu haber vermesi gibi mucizeler de nübüvvet bahislerinde ele alınmaktadır. Bu makalede söz konusu hissî mucizeler incelenmiş ve kelâm ilmi açısından değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Özellikle pozitivist okuma biçimlerinin de etkisiyle hissî mucizelerin varlığını kabul etmeyenler olmakla birlikte ulaştığımız deliller neticesinde bu tür mucizelerin Hz. Peygamber'e verildiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Kelâm, Nübüvvet, Mucize Çeşitleri, Hissî Mucize, Ayın Yarılması

Atıf Bilgisi

Yavuz, Talha-Yavuz, Salih Sabri. "Modern Dönemde Hissî Mûcizelere Yöneltilen Eleştirilerin Kelâmî Açıdan Değerlendirilmesi". *Rize İlahiyat Dergisi* 26 (Nisan 2024), 57-73.

<https://doi.org/10.32950/rid.1321495>

Yayın Bilgileri

Türü	Araştırma Makalesi		
Süreç Bilgileri	Geliş Tarihi: 01.08.2023	Kabul Tarihi: 25.12.2023	Yayın Tarihi: 20.04.2024
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme		
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Bu makale Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsünde Prof. Dr. Salih Sabri Yavuz danışmanlığında devam eden 'İbn Teymiyye'nin Hıristiyanlığa Yöneltilmiş Eleştirilerin Kelâmî Açıdan Değerlendirilmesi (el-Cevâbü's-Sahîh Bağlamında)' isimli doktora tezinden üretilmiştir.		
Yazar Katkı Düzeyleri	Sorumlu yazar (TY) %66, yazar (SSY) %33.		
Benzerlik Taraması	Yapıldı - iThenticate		
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.		
Etik Bildirim	ilahiyatdergi@erdogan.edu.tr		
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.		
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.		

Dizinlenme Bilgisi

Theological Evaluation of Criticisms Directed to Sensory Miracles in the Modern Period

Talha YAVUZ | 0000-0001-6871-8850

Dr. Candidate | Author | talha_yavuz19@erdogan.edu.tr

Recep Tayyip Erdogan University | 007x4cq57

Basic Islamic Sciences | Rize, Türkiye

Salih Sabri YAVUZ | 0000-0001-6400-3268

Prof. Dr. | Corresponding Author | s.sabri.yavuz@erdogan.edu.tr

Recep Tayyip Erdogan University | 0468j1635

Kalam | Rize, Türkiye

Abstract

Allah, who does not want His servants to stray from the right path, sent prophets to warn peoples and to invite them to the true path. The prophets, each of whom was a guide, conveyed the orders and prohibitions of Allah to the individuals and societies to which they were sent, and for this purpose, they showed great examples of struggle by enduring all kinds of troubles. Of course, the prophets were not left alone in such a difficult task, and each of them was given different miracles by Allah to prove that they were right in the cases of prophethood. Hz. Salih's camel, The fact that Abraham did not burn in the fire, Hz. Moses' staff, Hz. Jesus' resurrection, etc. It is one of the miracles mentioned in the Qur'an. There is an agreement among Islamic scholars that the greatest miracle given to the Prophet is the Qur'an. Miracles such as the splitting of the moon into two, the groaning of the palm stump, the speech of stones, the news that fried mutton is poisonous, which are called sensory miracles outside the Qur'an, are examined in this article and evaluated in terms of the discipline of theology. Even though there are those who do not accept the existence of sensory miracles, especially under the influence of positivist reading styles, as a result of the evidence we have obtained, it is clear that such miracles are related to the Prophet Muhammad. It has been concluded that it was given to the Prophet.

Keywords

Theology, Prophethood, Types of Miracles, Sensory Miracle, Splitting of the Moon

Citation

Yavuz, Talha-Yavuz, Salih Sabri. "Theological Evaluation of Criticisms Directed to Sensory Miracles in the Modern Period". *Rize Theology Journal* 26 (April 2024), 57-73.

<https://doi.org/10.32950/rid.1321495>

Publication Information

Type	Research Article
Process Information	Date of Submission: 01.08.2023 Date of Acceptance: 25.12.2023 Date of Publication: 20.04.2024
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. This article is extracted from ongoing doctorate dissertation entitled "The Theological Evaluation of Ibn Taymiyya's Criticism of Christianity (In the Context of al-Cevabu's-sahih)", supervised by Prof. Dr. Salih Sabri Yavuz at Institute of Graduate Studies of Recep Tayyip Erdogan University.
Auth. Contribution Rates	Corresponding author (TY) %66, author (SSY) %33.
Plagiarism Checks	Yes - iThenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	ilahiyatdergi@erdogan.edu.tr
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Abstracting and Indexes

ULAKBİM
TIZİN

ERIH PLUS
EUROPEAN REFERENCE INDEX FOR THE
HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

EBSCO

DOAJ

Giriş

Nübüvvet meselesi usûl-i selâse¹ olarak adlandırılan İslam'ın temel inanç esaslarından biri olup, Allah ile kulları arasındaki iletişimin sağlanmasında önemli bir yer tutmaktadır. Allah'a kulluk yapmakla mükellef olan insan² böylesine büyük bir vazifede tek başına bırakılmamış, iyiyi kötüden ayırt edecek aklın yanında peygamberler ile ve onlara verilen vahiy ile desteklenmiştir. Vahiy ile olan bu destek sonsuz ilim, irade ve kudret sahibi olan bir Zat tarafından gelmesi hasebiyle kıymete şayandır. Zira “haber vermek” yahut “üstünlük, yücelik” gibi anlamları barındıran nübüvvetin kaynağı Allah olduğu için peygamberlerin başta vahiy olmak üzere ümmetlerine aktardıkları bilgi ve haberler, diğer bilgi ve haberlerden daha özel ve daha değerlidir.³ Bununla birlikte akıl nakil uyumsuzluğunda akla öncelik veren ve bunu kânûn-i küllî'ye dönüştüren âlimler de mevcuttur. Akıl olmadan vahyin anlaşılabilmesi ve teklifte aklın şart olması gibi sebepler Fahreddin er-Râzî gibi kelâmcıları böyle düşünmeye sevk etmiştir.⁴

Peygamberlerin gönderiliş sebep ve hikmetlerini haber veren ayetlerden bazıları şu şekildedir:

“İnsanlar tek bir ümmetti. Allah, müjdeciler ve uyarıcılar olarak peygamberler gönderdi ve beraberlerinde, insanların anlaşmazlığa düştükleri şeyler konusunda, aralarında hüküm vermek üzere kitapları hak olarak indirdi.”⁵

“O, ümmîlere, içlerinden, kendilerine ayetlerini okuyan, onları temizleyen, onlara kitabı ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderendir. Hâlbuki onlar, bundan önce apaçık bir sapıklık içinde idiler.”⁶

İslam düşünce tarihinde, özelde de kelâmda peygamberlik konusu ele alınıp değerlendirilirken onun ispatı üzerinde önemle durulmuştur. Çünkü peygamberlik iddiasında bulunan kişinin bu iddiada doğru mu yoksa yalancı mı olduğu ancak iddiasını ispatlamakla mümkün olabilir. Bu açıdan mûcize, peygamberliği ve doğru söyleyen ile yalan söyleyeni birbirinden ayırt etmesi sebebiyle önemlidir. Zira hak peygamber (nebi) ile sahtekâr olanı (mütenebbi) ayırt eden en büyük kıtas mûcizedir.

Geçmişten günümüze nübüvvet inancına yönelik birçok itirazlar yapılmış olup, bu müesseseyi inkâr eden⁷ veya buna eleştirel yaklaşan farklı şahıs ve fırkalar olmuştur. Buna mukabil İslam âlimleri nübüvvetin gerekliliği üzerinde durmuş, yapılan itiraz ve eleştirilere sessiz kalmayarak İslam akaidini muhafaza etmişlerdir. Hatta bu hususta telif edilen eserler o kadar çoktur ki, “A'lâmü'n-nübüvve, Hücecu'n-nübüvve, Delâilü'n-nübüvve, Hasâisü'n-nebi”⁸ isimli farklı bir literatür de meydana gelmiştir.

İslam âlimleri mûcizeyi peygamberliğin önemli bir unsuru olarak görmekle beraber, hissî mûcizeler konusunda farklı kanaat benimseyenler de bulunmaktadır. Özellikle yakın dönemde yapılan ilmî araştırmaların birçoğunda hissî mûcize konusu bir problem olarak ele alınmış ve birçok farklı değerlendirmeler yapılmıştır. Kimileri hissî mûcizelerin sübutunu Hz. Peygamber'e nispet ederken kimileri bunu reddetmektedir. Makalemizde, Hz. Peygamber'e nispet edilen hissî mûcizeleri lehte ve aleyhte delillerle birlikte kelâmî açıdan değerlendirmeye çalışacağız. Böylelikle hissî mûcize etrafında dönen tartışmaları, ulaştığımız ve kelâmî tahlilini yaptığımız delillere göre objektif bir şekilde neticelendirmeyi hedeflemekteyiz.

Şu hususun altını çizmekte yarar vardır: İfade etmeye çalıştığımız üzere hissî mûcize konusunda gerçekten geniş bir literatür

¹ Usul-i selâse, İslam inancının üç temel esasını ifade eder ki, bunlar ulûhiyet, nübüvvet ve ahirete dair konulardan oluşmaktadır.

² İlgili ayet için bk. “Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.” (Zâriyat, 51/56)

³ İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *Sihâhu'l-luğa/Tâcü'l-luğa*, (Beirut: 1990), 6/2499; Ebü'l-Fazl İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, (Beirut: 1990), 1/161-162; Abdülkâhîr b. Tâhîr el-Bağdâdî, *Usulu'd-din*, (Beirut: 1981), 153-154; Râğb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, (Beirut: ts.), 509; Ebü'l-Feyz Muhammed ez-Zebidî, *Tâcü'l-arûs*, (1988), 10/354; Ebü't-Tâhîr Mecdüddîn el-Firûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhîr*, (Beirut: 1991), 4/57; Adudüddîn el-Îcî, *el-Mevâkıf*, (Kahire: ts.) 337; Ayrıca bilgi için bk. Şaban Ali Düzgün vd., *Kelâm El Kitabı*, (Ankara: Grafiker Yayınları. 2015), 333, 343-347; S. Sabri Yavuz, *İslam Düşüncesinde Nübüvvet* (İstanbul: Metamorfoz Yayıncılık, 2020), 12-14.

⁴ Fahreddin er-Râzî, *Muhassal*, nşr. Tâhâ Abdurrûf Sad, (Kahire: Mektebetü Külliyyâti'l-Ezheriyye, ts.), 51; Detaylı bilgi için bk. Faruk Sancar, “Bağnaz Bir Selefî mi Endişeli Bir Entelektüel mi? (İbn Teymiyye'nin Eleştirel ve Reaksiyoner Karakteri Hakkında)”, *Dinî Araştırmalar*, 18/46 (2015), 97-125.

⁵ el-Bakara, 2/213.

⁶ el-Cum'a, 62/2.

⁷ Muattıla (ateistler) ve Berahime gibi bazı fırkalar nübüvveti inkâr etmişlerdir. Detaylı bilgi için bk. Bâkîllânî, *Kitâbü Temhîdî'l-evâ'il ve telhîsü'd-delâ'il*, nşr. İmamüddin Ahmed Haydar, (Beirut: Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, 1407/1987), 126-127; Ebu Mansur el-Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, trc. Bekir Topaloğlu, 8. Baskı, (Ankara: İSÂM Yayınları, 2016), 271-280; Ayrıca bilgi için bk. Halil İbrahim Bulut, “Mûcizenin İmkân ve Delâleti Konusunda İleri Sürülen İtirazlar”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4 (2001): 173-196.

⁸ Peygamberlik müessesesini, özellikle Hz. Muhammed'in peygamberliğini ispatlamak amacıyla yazılan eserlerin ortak ismidir. Delâilü'n-nübüvve türü eserlerden bazıları şunlardır: Kâdî Abdülcebbar'ın *Tesbîtü delâ'ilü'n-nübüvve'si*; Ebu Nuaym el-İsfahânî'nin *Delâilü'n-Nübüvve'si*; Ebü Dâvüd es-Sicistânî'nin *Delâ'ilü'n-nübüvve'si*, İbn Kuteybe'nin *A'lâmü'n-nübüvve'si* (*Delâ'ilü'n-nübüvve*), İbn Ebü'd-Dünyâ, Ca'fer b. Muhammed el-Firyâbî, İbn Hibbân, Taberânî ve Ebü Zer el-Herevî'nin *Delâ'ilü'n-nübüvve'leri*, Ebü'l-Hasan el-Eş'arî'nin *Delâ'ilü'n-nübüvve'si*; Abdülkâhîr el-Bağdâdî'nin *Delâ'ilü'n-nübüvve'si*. Ayrıca bilgi için bk. Yusuf Şevki Yavuz, “Delâilü'n-Nübüvve”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/115-117.

meydana gelmiştir. Özellikle modern dönemde bilimsel düşüncenin kabul ettiği tabiat kanunlarının değişmezliği ilkesi, İslam âlimlerini hissî mucize konusunda daha çok çalışmaya diğer bir tabirle din ile bilim arasında bir uzlaşma yolu bulmaya sevk etmiştir. Çünkü pozitivizm ve rasyonalizm gibi felsefi akımlar, bilimsel düşüncenin önünde engel olarak gördükleri hissî mucizelere çok katı eleştiriler yöneltmiş olup, bu da ortaya ciddi bir problem çıkarmıştır. Batı'daki bu ayrışma hissî mucizeleri ele alıp onları başka bir zeminde değerlendirmeye yol açmıştır. İslam düşünürleri de bu problem karşısında yeni arayışlar içine girmiştir. Bu bağlamda modern bilimin dayattığı bilimsel düşünceye cevap vermek ve hissî mucizeleri güncel zeminde yeniden konumlandırmak amacıyla birçok yeni çalışma yapılmıştır.

Hissî mucizeleri kelâmî açıdan ele alan çalışmaların sayısı oldukça fazladır.⁹ Bizim araştırmamızın bu çalışmalardan farkını özet bir şekilde ifade etmek gerekirse şunları söyleyebiliriz: Pozitif bilimlerin etkisi ve bilimsel düşünce baskısı son dönemdeki ilim adamlarını etkilemiştir ve bu etkinin izleri ilmî çalışmalarda da görülmektedir. Yukarıdaki çalışmaların genelinde hissî mucizelere karşı olumsuz bir tavır sergilenmektedir. Bu olumsuz tavrın detayları burada zikredilemeyecek şekilde son derece uzundur. Kısaca, kimi yazar hissî mucizeleri mecazî anlamda, kimi sembolik anlamda, kimi de ayın yarılmasında olduğu gibi kıyametin kopma sürecinde yaşanacak hadise şeklinde değerlendirmiştir. Hissî mucizeleri ya inkâr ya da modern bilimin verilerine göre tevîl etme seçeneği, bizce olayı hakiki mecrasından uzaklaştırmaktadır. Dolayısıyla hissî mucize konusunu Batı'nın sunduğu felsefî akımlardan etkilenmeden, başta ayet ve hadisler olmak üzere naklî deliller ile yeniden değerlendirme ihtiyacı hasıl olmuştur.

Araştırmada hissî mucizeler konusu incelenirken bu alanda ilk dönem klasik kelâm kaynaklarından son dönem modern kaynaklara kadar birçok farklı eser incelenmiş, geniş bir literatür taraması yapılmış ve böylece zengin bir kaynakça oluşturulmaya gayret edilmiştir.

1. Mûcizenin Tanımı

Arapça bir kelime olan mûcize, kudretin zıddı anlamını ifade eden ve bir şeye güç yetirememeye anlamındaki “a-c-z” veya “i'caz” kökünden türeyen ism-i fâildir. Türkçe'de “harikulâde, tabiatüstü, aciz bırakan” gibi anlamları barındıran bu kelimenin sonundaki “tâ”, müennes (dişillik) alamenti olmayıp, “el-allâmetü” kelimesinde olduğu gibi mübâlağa içindir. Böylece mûcize kelimesi “asla güç yetirilmeyen, kesinlikle aciz bırakan” anlamlarına gelmektedir.¹⁰

Mûcize kelimesi bu haliyle Kur'an'da geçmeyip, çoğu kez âyet/âyât,¹¹ beyyine,¹² burhân,¹³ sultân,¹⁴ hak,¹⁵ furkân¹⁶ gibi kelimelerle ifade edilmiştir. Kelâmî terim olarak mûcize kelimesinin ilk ne zaman kullanıldığı kesin olarak bilinmemekle birlikte, Hicrî IV.

⁹ Yapılan çalışmaların tamamını burada zikretmek mümkün olmamakla beraber kelâm alanında olup önemli gördüklerimizden bazıları şu şekildedir:

- Halil İbrahim Bulut'un *Nübüvveti İspat Açısından Hissî Mucizeler* isimli doktora çalışması. Bu çalışma Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı Kelâm Bilim Dalı'nda 2001 yılında yapılmıştır.
- Serpil Dayı'nın *Modern İslam Düşünürlerinin Hissî Mucizelere Yaklaşımı* isimli yüksek lisans çalışması. Bu çalışma Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı'nda 2019 yılında yapılmıştır.
- İhsan Arslan'ın “Hissî Mucize Olarak Hz. Peygamber'e İsnad Edilen İnşikâku'l-Kamer Hadisesine Farklı Bir Yaklaşım”, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6/12 (Aralık 2017), 13-48 adlı makalesi.
- Adil Bebek'in “Kelâm Literatürü Işığında Mucize ve Hz. Muhammed'e Nisbet Edilen Hissî Mucizelerin Değerlendirilmesi”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18 (Ocak 2014), 121-148 adlı makalesi.
- Musa Koçar'ın “Kur'an'daki Hissî Mucizelere Farklı Bir Yaklaşım (Muhammed Esed Örneği)”, *Tabula Rasa: Felsefe-Teoloji*, 6/15-16 (2006), 279-295 adlı makalesi.
- Recep Orhan Özel'in “Kur'an'daki Hissî Mucizelere Modern Yaklaşımlar Bağlamında Bir İnceleme: Mustafa Öztürk Örneği -I-”, *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [Amasya İlahiyat Dergisi = Amasya Theology Journal]*, 8 (2017), 75-123 adlı makalesi.
- Soner Akpınar'ın “Modern ve Gelenekçi Bazı Yazarların Hissî Mucizelere Yaklaşımı”, *BİDER: Bitlis İslamiyat Dergisi = Journal of Bitlis İslamiyat*, 5/1 (Haziran 2023), 54-77 adlı makalesi.
- Mehmet Salmazzem'in “Tehaddî Olgusu Bağlamında Hz. Peygamber'in Hissî Mucizeleriyle İlgili Görüş ve Tartışmaların Analizi”, *İslam Düşüncesi Araştırmaları*, (2019), 83-114 adlı makalesi.

¹⁰ Nüreddin es-Sâbü'nî, *el-Bidâye fi usûli'd-dîn*. çev. Bekir Topaloğlu, 15. Baskı, (İstanbul: İFAV Yayınları, 2015), 47; Yusuf b. İsmail en-Nebhânî, *Hüccetullahi ale'l-âlemîn*, (Diyarbakır: ts.), 13; İbn Kemal, Şemseddin Ahmed b. Süleyman, *Resâil*, nşr. Ahmed Cevdet, (İstanbul: 1316), 137; Sa'deddin et-Teftâzânî, *Şerhu'l-mekâsîd*, (Beyrut: 1989), 5/11.

¹¹ el-A'râf, 7/73.

¹² el-Beyyine, 98/1.

¹³ el-Kasas, 28/32.

¹⁴ en-Nisâ, 4/153.

¹⁵ Yûnus, 10/76.

¹⁶ el-Bakara, 2/53.

(X.) yüzyıldan itibaren bu kavrama rastlanmaktadır. Eş'arî ile Mâtürîdî'nin eserlerinde dolaylı da olsa mûcize teriminin kullanılması bu bilgiyi doğrulamaktadır.¹⁷

Kelâm âlimlerine göre mûcizenin terim anlamı şudur: İnkarcılara karşı meydan okunduğu esnada, peygamberlik iddiasında bulunan bir zatın elinde kendisini doğrular mahiyette, başkalarının benzerini meydana getirmekten aciz kaldığı, tabiat kanunlarına aykırı olan bir hadisenin zuhur etmesidir.¹⁸

Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere mûcizenin oluşabilmesi için şu şartlar gerekmektedir:

- a- Mûcize fâil-i muhtar olan Allah'ın yaratmasıyla meydana gelir ve O'nun bir fiilidir. Her ne kadar peygamber eliyle meydana gelse de mûcizenin asıl yaratıcısı Allah'tır.¹⁹ Filozoflara göre ise mûcize Allah'ın fiili olmayıp, peygamberlerin kendi fiilidir.²⁰
- b- Olağanüstü, harikulâde olması gerekir. Bu mûcizenin olmazsa olmaz şartlarından biridir.²¹
- c- Peygamberlik iddiasında bulunan şahsın bizatihi elinde meydana gelmesi gerekir.²² Bir peygamberin gösterdiği mûcize, başka bir peygamber için delil olmaz.
- d- Tehaddî ile birlikte vuku bulmalıdır. Dolayısıyla tehaddî olmadan bir peygamberde meydana gelen olağanüstü durumlar ayrıca ele alınmakta olup, bunlara farklı isimlendirmeler yapılmaktadır.²³ Kimi âlimler Hz. Peygamber'in gösterdiği tüm olağanüstü olayların zımnî de olsa tehaddî vasfı taşıdığını ileri sürerek hepsine mûcize denilebileceğini savunmuştur. Ancak tehaddîde esneme kabul etmeyenler ağıktan meydan okuma olmadan meydana gelen olaylara mûcize değil, ilahî birer lütuf veya işaret gibi isimler vermişlerdir.²⁴
- e- Mûcize peygamberlik iddiası esnasında vuku bulması gerekir. İddiadan önce meydana gelen olağanüstü hadiseler ile nübüvvet iddiası kanıtlanamaz.²⁵
- f- Mûcize iddiaya uygun bir şekilde zuhur edip, sahibini yalanlamamalıdır. Örneğin, bir kimse 'şu deve dile gelip peygamberliğime şahitlik edecektir' dese ve sonrasında o deve onun yalancı olduğunu söylese, bu mûcize olmaz.²⁶
- g- Mûcizenin karşı konulamaz bir şekilde cereyan edip, dünyada gerçekleşmesi gerekmektedir.²⁷

2. Tasnifi

Kaynaklarda mûcizenin şartları yanında tasnifi konusunda farklı kategorik değerlendirmeler yapılmıştır. Kimileri mûcizeyi kevnî ve aklî olmak üzere iki grupta ele alırken kelâm âlimleri mûcizeyi genellikle hissî, haberî ve aklî olmak üzere üç başlık altında incelemişlerdir.²⁸

2.1. Hissî Mûcizeler

Hissî mûcizeler insanların duyularının idrakine dayanan olağanüstü olaylar olup, tabiat kanunlarına aykırı bir şekilde cereyan eden hadiselerdir. Tabiatla alakalarından dolayı bunlara "kevnî", belli bir zamanla sınırlı oldukları için "zamanî" mûcizeler de denmiştir.²⁹

Hz. Musa'nın asasının yılanı dönüşmesi,³⁰ Hz. İsa'nın ölüleri diriltmesi, anadan doğma körleri ve alaca hastalarını iyileştirmesi,³¹

¹⁷ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 286.

¹⁸ Seyfeddin el-Âmidî, *el-Mübîn*, thk. Hasan Mahmûd eş-Şâfi, (Kahire: 1983), 122; *Gâyetü'l-merâm*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2003), 233; Nûreddin es-Sâbûnî, *el-Bidâye*, 101; Seyyid Şerif el-Cürcanî, *Ta'rifât*, (İstanbul: 1918), 194; *Şerhu'l-mevâkıf*, nşr. Muhammed Bedreddin en-Nasânî, (Kahire: 1907), 8/222; Kâdî Abdülcebbar el-Hemedânî, *el-Muğnî*, (Kahire: 1962), 15/200.

¹⁹ Ebü'l-Muîn en-Neseî, thk. Claude Salame', *Tebseratü'l-edille*, (Dimaşk: 1990), 1/469-470; Âmidî, *Ebkârü'l-efkâr*, nşr. Ahmed Mehdî, (Kahire: 2002), 4/24-26.

²⁰ İbn Haldun et-Tûnisî, *Mukaddime*, nşr. Ali Abdülvahid Vâfi, (Kahire: ts.), 1/402-403.

²¹ Yusuf b. İsmail en-Nebhânî, *Hüccetullahi ale'l-âlemîn*, 13.

²² Adudüddîn el-İcî, *el-Mevâkıf*, 340.

²³ Bâkîllânî, *İ'cazü'l-Kur'ân*, 258-259.

²⁴ Bekir Topaloğlu vd., *İslâm'da İnanç Esasları*, (İstanbul: 1998), 176-180.

²⁵ Neseî, *Tebseratü'l-edille*, 1/471.

²⁶ Kâdî Abdülcebbar, *Şerhu'l-usûlî'l-hamse: Mu'tezile'nin Beş İlkesi*, çev. İlyas Çelebi, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013), 2/430-434.

²⁷ Neseî, *Tebseratü'l-edille*, 1/469.

²⁸ Gazzâlî, *el-İktisâd*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübe, 2003), 143-144; Süyûtî, *el-İtkân*, thk. Muhammed Mutevella Mansûr, (Kahire: Mektebetü Dâru't-Türâs, 2007), 5/1873; Bâkîllânî, *İ'cazü'l-Kur'ân*, (Kahire: Dâru'l- Maârif, ts), 38.

²⁹ Bâkîllânî, *İ'cazü'l-Kur'ân*, 38; Râğb el-İsfahânî, *Tefsiru'r-Râğib el-İsfahânî* 1/42.

³⁰ el-A'râf, 7/107-108, 117-122.

³¹ el-Mâide 5/110.

ateşin Hz. İbrahim'i yakmaması³² Kur'an'da zikredilen mucizelerden bazılarıdır.

İslam âlimlerinden bazıları peygambere verilen mucize ile o peygamberin gönderildiği toplum alışkanlıkları veya revaçta oldukları meslek arasında bir bağlantı kurmaktadır. Örneğin, Hz. Musa'nın yaşadığı bölgede sihir ve büyü revaçta olan bir meslek olduğu için Allah ona, asanın yılanı dönüşmesi mucizesini vermiştir. Aynı şekilde Hz. İsa döneminde tıp, son derece gelişmiş ve halkın ilgi duyduğu bir meslek olduğundan dolayı Allah ona, tıp ile alakalı mucizeler vermiştir. Anadan doğma kör ve alaca hastalarını iyileştirmesi bu kabilden olan mucizelerdir.³³

2.2. Haberî Mucizeler

Bu tür mucizeler peygamberlerin Allah'tan aldıkları vahye dayanarak geçmiş, gelecek ya da şimdiki zamana dair aktardıkları gaybî haberlerdir.³⁴

Hz. Peygamber'in Kur'an'ın haber verdiği Hz. Zülkarneyn'den,³⁵ Hz. Nuh'tan ve dokuz yüz elli yıl kavmi arasında kaldığından,³⁶ Hz. İbrahim'den ve ateşe atılmasından,³⁷ Ashab-ı Kehf kıssasından,³⁸ Hz. Yusuf kıssasından³⁹ vb. önceki ümmetlerinden bahsetmesi, Bizanslılar'ın İranlılar'ı savaşta mağlup edeceğini⁴⁰, Ammar'ın âsi bir grup tarafından öldürüleceğini⁴¹ bildirmesi bu gaybî haberlerdendir.

2.3. Akli Mucizeler

Manevî mucize ya da bilgi mucizesi olarak da isimlendirilen bu tür mucizeler, insanların akıl yürütme ve muhakeme gücüne hitap eden, düşünce yoluyla algılanabilen ve insanı somut deliller ile baş başa bırakan hakikatlerden oluşur. Muhakeme ve düşünce yoluyla idrak edilen akli mucizelerin hissî mucizelerden ayrılan ve dikkat çeken özelliği, belirli bir zaman ya da mekân ile sınırlı olmaması yani süreklilik ifade etmesidir. Diğer bir farklılık da Bâkîllânî'nin (öl. 403/1013) zikrettiği husus olup, hissî mucizelerin anlaşılması için özel bir kabiliyete ihtiyaç yokken akli mucizelerde durum aynı değildir.⁴²

Kur'an-ı Kerim akli mucizelerin en büyüğü olarak kabul edilmektedir. Zira Hz. Peygamber'in Kur'an ile birlikte bütün insanlara ve cinlere meydan okuduğu İslam âlimlerinin kahir ekseriyetinin ittifak ettiği bir meseledir. En büyük mucize olan Kur'an'ın hem Hz. Peygamber'in kavmine hem de bütün nesillere tehdîde bulunması İbn Teymiyye'ye göre Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispatlamada tek başına yeterli olup, kıyamete kadar geçerli olacak bir delildir.⁴³

Akli mucizelerin Kur'an dışında da örnekleri mevcuttur. Hz. Peygamber'in doğru sözlü, güvenilir, son derece yüksek ahlâk sahibi, şefkatli ve merhametli olması, iyiliği emredip kötülükten sakındırması, her türlü kusurdan arınmış, maddi ve manevi bütün meziyetlerde donatılmış olması, ilâhî mesajı bizzat uygulayıp insanlara her alanda örneklik teşkil etmesi, ahlaklı ve erdemli bir toplum için vazgeçilmez ilkeler ortaya koyması gibi tüm hususlar Hz. Peygamber'in nübüvvetine delâlet eden bilgi mucizelerindedir.⁴⁴ Tüm bu üstün meziyetleri onun nübüvvetinin doğruluğunu rasyonel açıdan doğrulamaktadır.

3. Mucizenin Nübüvvet Delâleti

Ehl-i sünnet kelâmcıları mucize ile nübüvvet arasında bir bağ kurup, nübüvvetin en önemli delilinin mucize olduğu hususunda fikir birliktelikleri bulunmaktadır. Buna göre mucize sadece Allah'tan vahiy alan gerçek peygamberlerin elinde zuhur edip, yalancı olanlara asla mucize verilmemiştir. Mucize ile nübüvvet arasındaki ilişki klasik dönem kelâm kitaplarının birçoğunda

³² el-Enbiya, 21/69.

³³ İbn Kesir, İsmâil b. Şihâbiddîn, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-azîm*, (Kahire: Müessesetü Kurtuba, 2000), 10/344; Hâzin el-Bağdâdî, *Lübâbü't-Te'vîl*, (Beirut: Dâru'l-Fikr, 1979), 1/350; Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-beyân*, (Kahire: Hecer, 2001), 17/570.

³⁴ Sâbûnî, *el-Bidâye*, 107; Halil İbrahim Bulut, "Mucize", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/348-351.

³⁵ el-Kehf, 18/83.

³⁶ el-Ankebut, 29/14.

³⁷ el-Enbiya, 21/51-72.

³⁸ el-Kehf, 18/9.

³⁹ Yusuf, 12/7.

⁴⁰ er-Rûm 30/1-4.

⁴¹ Buharî, "Salat", 63.

⁴² Bâkîllânî, *İ'cazü'l-Kur'ân*, 38; Bulut, "Mucize", 30/348-351.

⁴³ İbn Teymiyye, *el-Cevâbü's-sahîh*, 4/175.

⁴⁴ Râgıb el-İsfahânî, *el-İ'tikâdât*, nşr. Şemrân el-İclî, (Beirut: 1988), 128-129; Câhiz, *Hucecû'n-nübüvve*, Resâ'ilü'l-Câhiz içinde, nşr. Abdüsselâm M. Hârûn, (Kahire: 1979), 3/280-281; Neseî, *Tebsiratü'l-edille*, 1/492-535; Topaloğlu vd., *İslâm'da İnanç Esasları*, 176-180.

zikredilmiş, dahası peygamberliğin olmazsa olmaz şartının mûcize olduğu konusu kelâmcılar tarafından dillendirilmiştir.⁴⁵

Tüm şartları barındıran bir mûcizenin peygamberin doğruluğunu kanıtlaması kimi kelâmcılara göre zorunlu bilgi niteliğinde olsa da kelâmcıların ekserine göre mûcize istidlâlî bilgi ifade etmektedir.⁴⁶

Hız. Peygamber'in nübüvvetini kanıtlayan en büyük delilin Kur'an mûcizesi olduğu hususunda âlimlerin ittifakı bulunmaktadır. Hız. Peygamber'den sadır olan diğer olağanüstü hadiselerin nübüvvetine delâleti konusunda ise benzer yaklaşımı söylemek zordur. Zira Kur'an'ın dışındaki diğer harikulade hadiselerde tam bir ittifak mevcut değildir. Bununla birlikte çoğunluk Hız. Peygamber'e isnad edilen ve gerekli şartları taşıyan hissî mûcizeleri nübüvvet ile ilişkilendirir ve bunları nübüvvetin delillerinden kabul eder.⁴⁷

Nübüvvetin aklî temellendirmesi şöyle bir istidlal ile ortaya konmaktadır: Nübüvvet iddiasında bulunup da yalancı olan herkesi Allah zelil edip, yalancını açığa çıkartmıştır. Esved el-Ansî, Müseylimetü'l-kezzâb vb. gibilerini Allah yardımsız bırakıp, yalancı olduklarını ortaya çıkarmıştır. Nübüvvet iddiasında bulunup da insanları acze düşürecek, olağanüstü mûcizelerle desteklediği kişiler de hakiki peygamberdirler. Hız. Nuh, Hız. İbrahim, Hız. Mûsâ, Hız. İsâ, Hız. Süleyman, Hız. Muhammed ve diğer peygamberler bu şekilde ilahî yardıma mazhar olup, mûcizelerle desteklenmişlerdir.⁴⁸

4. Kur'an'da Geçen Peygamber Mûcizeleri

4.1. Önceki Peygamberlere İsnad Edilen Mûcizeler

Mûcize kelimesi kökü itibariyle Kur'an'da doğrudan yer almayıp, benzer manayı ifade etmek üzere âyet/âyât,⁴⁹ beyyine/beyyinât,⁵⁰ hak,⁵¹ burhân,⁵² furkân⁵³ ve sultân⁵⁴ gibi kelimelerle ifade edilmiştir.

Kur'an-ı Hakîm Hız. Mûsâ'ya asânın yılanı dönüşmesi ve elinin parıltılı bir ışık vermesi (yed-i beyzâ)⁵⁵, Hız. Salih'e dişi bir deve,⁵⁶ Hız. Süleyman'ın emrine sabah gidişi bir ay ve akşam dönüşü bir ay olan rüzgârın verilmesi⁵⁷ gibi mûcizeler verildiğini beyan etmiştir.

Bu ayetler önceki peygamberlere mûcizeler verildiğini ifade etmenin yanında onların ellerinde hissî/kevnî mûcizelerin de ortaya çıktığını da bildirmektedir.

4.2. Hız. Peygamber'e İsnad Edilen Mûcizeler

Peygamberliğin ispat edilmesi için en önemli delillerden olan mûcize, önceki peygamberlere verildiği gibi Hız. Peygamber'e de verilmiştir. İslam'ın temel kaynakları olan Kur'an ve sünnet incelendiğinde Hız. Peygamber'in çeşitli mûcizeler ile desteklendiği görülecektir.

4.2.1. Hız. Peygamber'e Atfedilen Hissî Mûcizeler

Kur'an'dan sonra nübüvveti ispat eden delillerin başında, Hız. Peygamber'in elinde zuhur eden ve çoğunluğun hissî mûcize olarak adlandırdığı harikulade olaylar yer almaktadır. Mûcizenin şartları açıklanırken tehadî bahsinde de temas ettiğimiz üzere, Hız. Peygamber'den sadır olan tabiatüstü hadiselerin hissî mûcize şeklinde isimlendirilmesinde tüm kelâmcıların ittifakı bulunmamaktadır. Kimine göre yeterli şartları taşımadığı gerekçesiyle bunlar mûcize olmayıp, ilahî birer lütuf ve işaretlerdir.⁵⁸ Ancak ulemanın çoğunluğu Hız. Peygamber'den zuhur eden harikulade olayları hissî mûcize olarak adlandırdığı için biz de bu

⁴⁵ Âmidî, *Gâyetü'l-merâm*, 275.

⁴⁶ İbn Fûrek, Muhammed b. el-Hasen en-Nisâbü'rî, *Mücerredü makâlât*, nşr. D. Gimaret, (Beyrut: 1987), 176.

⁴⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 4/22.

⁴⁸ İbn Teymiyye, *el-Cevâbü's-sahîh*, 1/218, 219; 4/502, 512.

⁴⁹ el-Mâide, 5/75; el-En'am, 6/109, 124; Yûnus, 10/101.

⁵⁰ Âl-i İmran, 3/86, 105, 184; el-Mâide, 5/32, 110; el-En'am, 6/157.

⁵¹ Yûnus, 10/76, 77, 94, 108; el-Enbiyâ, 21/55; el-Mü'min, 40/25.

⁵² en-Nisâ, 4/174; Yûsuf, 12/24; el-Kasas, 28/32.

⁵³ Âl-i İmran, 3/4; el-Enbiyâ, 21/48; el-Furkân, 25/1.

⁵⁴ en-Nisâ, 4/153; Hûd, 11/96; İbrâhîm, 14/10, 11.

⁵⁵ el-A'râf, 7/107-108, 117-122; Tâhâ, 20/19-22, 67-70.

⁵⁶ el-A'râf, 7/73; Hûd, 11/64; eş-Şuarâ, 26/155-156.

⁵⁷ el-Enbiyâ, 21/81; Sebe, 34/12.

⁵⁸ Bulut, "Mûcize", 30/348-351.

şekilde isimlendirmeyi uygun görmekteyiz.

Klasik dönem İslam kaynaklarına bakıldığında Hz. Peygamber'in hissî mucizeler gösterdiği konusunda ciddi bir ihtilaf meydana gelmemiştir. Geride de temas edildiği üzere Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispatlamak amacıyla *Delâilü'n-nübüvve*, *Siyer*, *Şemâil* türü eserlerde çok sayıda mucize zikredilmiştir.

Hz. Peygamber'e isnad edilen hissî mucizelerin bazıları ayetle çoğunluğu ise hadislerle sabit olmuştur. Ayın ikiye bölünmesi,⁵⁹ ağacın Hz. Peygamber'in huzuruna gelmesi,⁶⁰ ağaç kütüğünün inlemesi,⁶¹ kızartılmış koyun etinin zehirli olduğunu haber vermesi,⁶² devenin halinden yakınması,⁶³ taşın Hz. Peygamber'e selam vermesi⁶⁴ gibi hissî mucizelerin hepsi şöhret bulmuş ve ashap tarafından müşahade edilmiştir.⁶⁵ Hz. Peygamber'e isnad edilen hissî mucizeler burada zikredilenlerden çok daha fazla olup, tamamını bu makalede incelemek mümkün değildir. Dolayısıyla hissî mucize denilince en çok akla gelen ayın ikiye bölünmesi, hurma kütüğünün inlemesi gibi olağanüstü hadiseleri ele alıp, mahiyetlerinin ne olduğunu inceleyeceğiz.

4.2.1.1. Ayın İkiye Bölünmesi/İnşikâku'l-Kamer

Ayın iki parçaya bölünmesi hadisesi şakkul-kamer ya da inşikâku'l-kamer terimi ile ifade edilmiştir. Bu olay hem Kur'an'da hem de hadislerde geçtiği için tefsir kitaplarında da geniş bir biçimde ele alınmıştır. Şakku'l-kamere dair rivayetler Buhârî ve Müslim başta olmak üzere çeşitli hadis kitaplarında birbirlerine yakın manalar ile nakledilmiştir.

Kamer sûresinin ilk ayetlerinde olay şu şekilde ifade edilmiştir: “*Kıyamet yaklaştı ve ay yarıldı. Onlar bir ayet görseler yüz çevirirler ve “Süregelen bir sihirdir” derler. Peygamberi yalanladılar, nefislerinin arzularına uydular.*”⁶⁶

Bu ayetlerin nüzul sebebi şu şekildedir: Mekkeli müşrikler Hz. Peygamber'den kendilerine bir mucize göstermelerini istemiştir. Hz. Peygamber de nübüvvetinin doğruluğunu onlara kanıtlamak için ayın ikiye yarılması mucizesini onlara göstermiştir. Ne var ki, Mekkeli müşrikler şakku'l-kamer mucizesini görünce yüz çevirip Hz. Peygamber'i yalanladılar ve “Bu devam edegelen bir sihirdir. Muhammed bizleri büyüledi” dediler.⁶⁷

İnşikâku'l-kamer ile ilgili rivayetler sahâbeden Ali b. Ebû Tâlib,⁶⁸ Abdullah b. Mes'ûd, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Abbas, Enes b. Mâlik, Cübeyr b. Mut'im ve Huzeife b. Yemân'a dayanmaktadır. Bu rivayetlere göre ayın yarılması hadisesi hicretten yaklaşık beş yıl önce Mekke'de meydana gelmiş ve ayın iki parçasını Hira dağının arasında, diğer bazı rivayetlerde ise bir parçasını Safâ tepesinde, diğer parçasını da Merve tepesinde görmüşlerdir. Olaydan sonra Hz. Peygamber: “*Ey Fulân, Ey Fulân Şahit olunuz*” demiştir.⁶⁹

Mücahid, Katâde, İbrâhîm en-Nehâî, Taberî, Mâtürîdî, Ebu Bekir el-Bâkılânî, Cüveynî, Gazzâlî, Ebu'l-Muîn en-Nesefî, Zemahşerî, Nüreddîn es-Sâbûnî, Râzî, Kurtubî, Seyfeddîn el-Âmidî, İbn Kesîr, Seyyid Şerif el-Cürcânî, Abdüllatif Harpûtî, Elmalılı Hamdi Yazır, Ömer Nasuhi Bilmen vb. İslam âlimlerinin çoğunluğu ayın ikiye yarılma mucizesinin Mekke döneminde meydana geldiğini savunmuştur.⁷⁰ Gerek ayette “ay yarıldı” şeklinde geçmiş zaman kipiyle olayın ifade edilmesi gerekse de birçok hadis kitabında

⁵⁹ el-Kamer, 54/1-3; Buhari, “Menakıb”, 27, “Meâkıbü'l-Ensâr”, 36; Müslim, “Sıfatü'l-Münafikîn”, 34-44.

⁶⁰ İbn Mace, “Fiten”, 23.

⁶¹ Buhari, “Buyû”, 32; “Menakıb”, 25.

⁶² Müslim, “Selam”, 45; Buhari, “Tib”, 55; Ebu Dâvûd, “Diyât”, 6.

⁶³ Kastallânî, *el-Mevâhibü'l-ledümiyye*, nşr. Salih Ahmed eş-Şamî, (Beirut: 1412/1991), 1/204, 2/26-35, 3/74; İbn Hişam, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, nşr. Mustafa es-Sekkâ vd., (Kahire: 1375/1955), 2/ 396-408.

⁶⁴ Müslim, “Fezâil”, 2; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/89, 95, 105.

⁶⁵ Tâcuddin es-Sübkî, *es-Seyfu'l-meşhur*, thk. Mustafa Saim Yeprem, 1. Baskı, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011), 27; Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhid*, 310; İbn Teymiyye, *el-Cevâbü's-sahîh*, 4/333-405.

⁶⁶ el-Kamer, 54/1-3.

⁶⁷ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, (Beirut: 1984), 13/84-85; Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, (Beirut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2003), 3/296.

⁶⁸ Hz. Ali'ye nispet edilen şakku'l-kamer rivayeti sahih hadis kaynaklarında bulunmamaktadır. Ayrıca bazı rivayetlerde müşriklerin mucize talebi olmaksızın sadece hadisenin nasıl gerçekleştiği nakledilmektedir. Detaylı bilgi için bk. Mehmet Salmazzem, “Ayın Yarılması Meselesine Dair Tefsirlerdeki Yorum Farklılıkları”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 22/2 (2018): 859-884.

⁶⁹ Buhârî, “Menâkıb”, 27, “Tefsîr”, 54/1; “Menâkıbü'l-enşâr”, 36; Müslim, “Sıfatü'l-Münafikîn”, 44-48; Tirmizi, “Kitabu Tefsiri'l-Kur'an”, 54; Tirmizi, “Tefsir”, 54, 5; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/82.

⁷⁰ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 13/84-85; Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhid*, 310; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, (Beirut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1995), 1/275-278; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, (Kahire: Dâru'l-Kalem, 1994), 3/165; Abdüllatif Harpûtî, *Tenkihü'l-kelâm*, (İstanbul: 1911), 293; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, (Beirut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2009), 4/420; Nüreddîn es-Sâbûnî, *el-Bidâye*, 106; Ömer Nasuhi Bilmen, *Muvazzah İlm-i Kelâm*, (İstanbul: ts.), 211; Ebü'l-Ferec Abdurrahmân b. Alî el-Bağdâdî, *Zâdü'l-meşîr*, (Beirut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1987), 7/290-291; Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2005), 27/100; İlyas Çelebi, “İnşikâku'l-Kamer”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/343-345.

konunun zikredilmesi, cumhuru ulemanın bu görüşü desteklemesine vesile olmuştur.

Şakku'l-kamer hadisesi Kur'an ve sünnette varit olmakla birlikte, bunun henüz gerçekleşmeyip, kıyametten önce vuku bulacağı da ileri sürülmüştür.⁷¹ Hasan-ı Basrî, Atâ b. Ebû Rebâh⁷² ile İzzet Derveze ve Muhammed Esed⁷³ gibi son dönem bazı âlimler bu görüştedir.

Ayın yarılması olayını Hz. Peygamber'in bir mûcizesi kabul etmeyip, bunu kıyametten önce vuku bulacak bir hadise olarak kabul edenlerin birtakım gerekçeleri bulunmaktadır. Şimdi bu gerekçeleri ve onlara verilecek cevapları kısaca şöyle ifade edebiliriz:

a. Gerek ayın ikiye yarılması olayını kabul etmeyenler gerekse de Hz. Peygamber'in diğer hissî mûcizelerini kabul etmeyenler genelde Kur'an'dan şu ayeti kendilerine referans almaktadırlar: “Bizi, (Kureyş'in istediği) mûcizeleri göndermekten, ancak öncekilerin onları yalanlamış olması alıkoymdu. (Nitekim) Semûd kavmine o dışı deveyi açık bir mûcize olarak verdik de onlar bu yüzden zalim oldular. Oysa biz mûcizeleri sırf korkutmak için göndeririz.”⁷⁴

Hissî mûcizeleri kabul etmeyenlere göre Hz. Peygamber'e sadece Kur'an mûcizesi verilmiştir. Bu ayette de Kureyşli müşriklerin Hz. Peygamber'den hissî mûcize talepleri reddedilmiştir. Halbuki hissî mûcizeleri kabul eden Ehl-i sünnet âlimlerinin çoğunluğuna göre bu ayet ile kastedilen “Âyât-ı Mukteraha” da denilen helak mûcizeleridir. Bu tür mûcizeler inkârda ısrar eden kavimlerin cezalandırılmasına yönelik mûcizelerdir. Nûh kavminin tûfan ile, Semûd, Âd ve Medyen kavimlerinin korkunç bir gürlütleyle, Lût kavminin zelzeleyle, Firavun ve ordusunun denizde boğulmak suretiyle yok edilmesi önceki peygamberlere verilen helak mûcizelerindedir.⁷⁵ Ancak Allah'ın bir lütfu olarak son peygamber Hz. Muhammed'e helak mûcizesinin verilmediği yani ‘gösterilen mûcizelere rağmen iman etmeyenlerin toptan helak olmaları’ prensibinin Mekke müşrikleri için tam olarak uygulanmayacağına dair Kur'an'da açık bir beyan vardır. “Hani onlar, “Ey Allah'ım, eğer şu (Kur'an) senin katından inmiş hak (kitap) ise hemen üzerimize gökten taş yağdır veya bize elem dolu bir azap getir” demişlerdi. Oysa sen onların içinde iken, Allah onlara azap edecek değildi. Başışlanma dilerlerken de Allah onlara azap edecek değildir.”⁷⁶ Bu ayette inkârcı Mekke müşriklerinin gökten taş veya elem verici bir azap ile helak edilmeleri talepleri, Hz. Peygamber'in onların aralarında bulunması ve istiğfar eden müminlerin olmaları gerekçesiyle reddedilmiştir. Hz. Peygamber hicret ile birlikte Mekke'den çıkıp, istiğfar eden müminler de orayı terk ettikten sonra inkârcı müşrikler Bedir'de cezalandırılmışlardır.⁷⁷

İsrâ sûresinin 59. ayetinde Hz. Peygamber'e verilmediği ifade edilen mûcize hissî mûcize olmayıp, görüldükten sonra inkâr etmeleri halinde topyekûn cezalandırılmaları ile sonuçlanacak helak edici mûcizelerdir. Tefsirlerde İsrâ sûresi 59. ayetinin nüzul sebebi olarak şu olay zikredilir: Mekke müşrikler Hz. Peygamber'i zor durumda bırakmak için Safa tepesini altına çevirmesini, Mekke'nin dağlık çevresini bereketli bir ova haline getirmesi gibi mûcizeler istemişlerdir.⁷⁸ Allah da eski ümmetlerin de benzer şekilde mûcize talepleri olduğunu, mûcizelerden sonra da iman etmedikleri için helak edildiklerini onlara hatırlatmıştır. Ümmetine son derece düşkün olan rahmet ve şefkat peygamberi Hz. Muhammed ümmetinin eski ümmetler gibi helak olmasını istemediği için Allah'tan böyle mûcizeler talep etmemiştir.⁷⁹

İsrâ sûresinin 59. ayeti ile Ankebut sûresinin 50. ayeti Hz. Peygamber'e hissî mûcize verilmediğinin delili değildir. Aksine bu ayetler müşriklerin altından bir dağ, altından bir ev, göğe çıkıp oradan okuyacakları bir kitap getirmesi⁸⁰ gibi keyfi ve şımarıkça isteklerine bir cevap vermektedir. Bu husus şakku'l-kameri talep eden müşrikler ile bir tezat oluşturmamaktadır. Zira Allah mutlak güç ve irade sahibi olup,⁸¹ hangi mûcize talebine müsbet, hangisine menfi cevap vereceği bizzat kendi irade ve meşîetindedir.

b. Bazı rivayetlerde şakku'l-kamer olayının iki kez olduğu geçmektedir.⁸² Dolayısıyla rivayetler arasında çelişki olduğunu iddia edip, böyle bir mûcizenin gerçekleşmediğini ileri sürenler olmuştur. Enes b. Malik'ten gelen rivayette “merrateyn” ifadesi bazılarınca “iki defa” şeklinde yorumlanmıştır. Elmalılı'nın da ifade ettiği üzere “merrateyn” fiile değil

⁷¹ Ebû'l-Leys es-Semerkandî, *Tefsîru Ebi'l-Leys*, nşr. Ali M. Muavvaz, (Beirut: 1413/1993), 3/297.

⁷² Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, (Beirut: 1992), 5/409.

⁷³ Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı*, (İstanbul: İşaret yayınları, 2002), 1087.

⁷⁴ el-İsrâ, 17/59.

⁷⁵ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ani'l-azîm*, 4/89-90.

⁷⁶ el-Enfâl, 8/32-33.

⁷⁷ Âl-i İmrân, 3/123-127; el-Ahzâb, 33/9.

⁷⁸ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ani'l-azîm*, 4/90; Hayrettin Karaman, İbrahim Kâfi Dönmez vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, (Ankara: DİB Yayınları, 2020), 3/496-497.

⁷⁹ İbn Atıyye, *el-Muharreru'l-vecîz*, (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001), 3/466.

⁸⁰ el-İsrâ, 17/93.

⁸¹ en-Nahl, 16/40.

⁸² Mehmet Azimli, “Şakku'l-Kamer Olayı Çerçevesinde Bazı Tahliller”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 8/1 (Şubat 2008), 27.

eşyanın kendisine taalluk etmektedir. O takdirde mana “Ay iki kez yarıldı” değil, “Ay iki parçaya ayrıldı” şeklinde olmaktadır.⁸³

c. Şakku'l-kameri Hz. Peygamber'in hissî mûcizesi olarak kabul etmeyenlerin diğer bir gerekçeleri de ilgili rivayetlerin mütevâtir olmayıp, âhad haber olması ve âhad haberlerin kesin bilgi ifade etmemeleri hususudur.⁸⁴

Öncelikle şakku'l-kamer hadisesi rivayetlerden önce ayet ile sabit olan bir konudur. Ayet ise geçmiş zaman kalıbıyla kullanılmıştır. Ayın yarılmasını mûcize olarak kabul etmeyenler ayeti gelecek zaman ile tevil etmişlerdir. Ancak ayetin gelecek zaman ile tevil edilebilmesi için geçmiş zaman anlamı vermeye engel bir delilin bulunması gereklidir. Halbuki bunu gerektirecek bir delil yoktur. Aksine ayetin devamı “Onlar bir mûcize görseler yüz çevirirler ve “Süregelen bir sihirdir” derler. Peygamberi yalanladılar...”⁸⁵ şeklinde olup, bu cümleler ayın yarılması olayının gelecek zaman ile tevil edilmesine uygun değildir.⁸⁶

Şakku'l-kamer ile ilgili rivayetlerin âhad olması meselesine gelince şunun altını çizmekte fayda vardır: Bir rivayetin âhad olması onun güvenilir olmadığı ya da sahîh olmadığı anlamına gelmez.⁸⁷ Rivayetlerin mütevâtir ya da âhad olması râvî sayısı ile alakalı iken sahîh, hasen veya zayıf olması ise sıhhati ile ilgilidir. Yani âhad haberler içinde sahîh olan rivayetler de mevcuttur. Hatta mevcut hadis rivayetlerinin çoğunluğu âhad olup çok az bir kısmı mütevâtir derecesindedir. Şakku'l-kamer ile ilgili rivayetler Müslümanlar arasında o kadar şöhret kazanmıştır ki, bu hadise manevî mütevâtir derecesine ulaşmıştır. Vâhidî,⁸⁸ İbn Kesîr⁸⁹ ve Şevkânî⁹⁰ gibi âlimler nezdinde de şakku'l-kamere dair rivayetler senet bakımından mütevâtirdir. Olayı işitmeyen çok az kişi kalmıştır.⁹¹

4.2.1.2. Hurma Kütüğünün İnlemesi

Hurma kütüğünün ağlaması meselesi kaynaklarda ‘Hanînü'l-Ciz’ mûcizesi olarak geçmektedir. Hadise şu şekilde cereyan etmiştir: Hz. Peygamber hicretten sonra Mescid-i Nebevî’de ashâb-ı kirâma hutbe okuyacağı zaman ilk zamanlarda kible tarafında bulunan bir hurma kütüğüne (Ciz’) dayanıp yaslanarak ya da üzerine çıkarak ayakta hutbe irat ederdi.⁹² Yaşının ilerlemesi sebebiyle Hz. Peygamber’e kolaylık olması için hicretin sekizinci yılında bir minber yapılması teklif edilmişti. Hz. Peygamber bu teklifi kabul etmiş ve yeni minberi kullanmaya başlayınca daha önce üzerinde hutbe okuduğu hurma kütüğü “Ciz” bu ayrılıktan son derece müteessir olmuş ve inlemeye başlamıştır.⁹³ Bu inilti çocuğun ağlaması gibi ya da yavrusunu kaybeden bir devenin inlemesi⁹⁴ gibi bir sese benziyordu. Mescitte bulunan bütün sahabeler bu olaya şahit olmuştur. Bu olaydan duyulan Hz. Peygamber inleyen hurma kütüğünün yanına varmış, okşar gibi yaparak elini üzerinde gezdirmiş ve onu kucaklayarak teskin etmeye çalışmıştır. Böylece hurma kütüğünün inlemesi kesilmiştir.⁹⁵

Hurma kütüğünün dinlediği zikirden ayrı kaldığı için inlediğini ifade eden Hz. Peygamber,⁹⁶ onu teskin ettikten sonra “Şayet onu kucaklamasaydım ve teselli etmeseydim, kıyamet gününe kadar inleyecekti” buyurmuştur. Hz. Peygamber ile hurma kütüğü arasında geçen konuşmalar Mescid-i Nebevî’de bulunan herkes tarafından işitilmiş ve ikrar edilmiştir.⁹⁷

Diğer bir rivayette Hz. Peygamber hurma direğinin yanına gitmemiş, aksine hurma direği yerinden çıkıp Hz. Peygamber’in yanına gelmiş ve aynı şekilde yerine geri dönmüştür.⁹⁸ Hz. Peygamber’in emriyle minberin altına konulan hurma kütüğü, Mescid-i nebevî tamir edilince Übey b. Ka’b’ın eminde muhafaza edilmiştir.⁹⁹

⁸³ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 7/335; Ayrıca bilgi için bk. İbn Kesir, *el-Bidaye ve’n-nihaye*, 2/483.

⁸⁴ Bulut, “Mûcize”, 30/348-351.

⁸⁵ el-Kamer, 54/2-3.

⁸⁶ Mâverdî, *en-Nüket ve’l-uyûn*, 5/410.

⁸⁷ Muhittin Düzenli, *Hadislerde Gizli Kusurlar -İllet ve Şâz-*, (İstanbul: İsam Yayınları, 2016), 58.

⁸⁸ Vâhidî, Ali b. Ahmed, *el-Vesid*, (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1994), 4/207.

⁸⁹ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ânî’l-Azîm*, 13/289.

⁹⁰ Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, *Fethu’l-kadîr*, (Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, 2007), 1426.

⁹¹ Âlîsî, *Rûhu’l-Meânî*, 27/99; Cessâs, *Ahkâmü’l-Kurân*, (Beyrut: Dâru İhyâi’t-türâsi’l-Arabî, 1985), 3/414; Kâdî İyâz, *eş-Şifâ*, (Beyrut: Dâru’l-Erkâm, ts.), 1/249. Ayrıca bilgi için bk. Halil İbrahim Bulut, *Nübüvvetin İspatında Mûcize*, (Ankara: Araştırma Yayınları, 2016), 207.

⁹² Kâdî Hüseyin ed-Diyârbekrî, *Târîhu’l-hamîs fi ahvâli enfesi’n-nefs*, (Beyrut: Dâru Sâdir, ts.), 2/69; Hibetullah b. el-Hasen el-Lâlekâî, *Şerhu usûli itikad Ehli’s-sünne ve’l-cemâa*, thk. Ahmed b. Saîd el-Gâmidî, (Suudi Arabistan: Dâru Taybe, 2003), 4/881.

⁹³ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Yûsuf, *Sübülü’l-hüdâ ve’r-reşâd*, thk. Şeyh Âdil Ahmed, (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1993), 9/494.

⁹⁴ İbn Sa’ d el-Bağdâdî, *et-Tabakâtü’l-Kübrâ*. thk. İhsân Abbâs, (Beyrut: Dâru Sâdir, 1968), 1/253.

⁹⁵ Buhârî, “Menâkıb”, 25, “Buyû”, 32; Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü İmâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Şuayb el-Arnaud vd. (Müessesetü’r-Risâle, 2001), 10/127; 22/47; 22/117.

⁹⁶ Buhârî, “Menâkıb”, 25.

⁹⁷ Dârimî, “Mukaddime”, 6; İbn Allân es-Siddîkî, *Delîlü’l-fâlihîn li turuki Riyâzi’s-sâlihîn*, (Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, 2004), 8/653.

⁹⁸ Kâdî İyâz, *eş-Şifâ*, (Ammân: Dâru’l-Feyhâ, 1407), 1/584.

⁹⁹ İbn Mâce, “İkâmetü’s-salat”, 199; İmam Şâfiî, *el-Müsned*, (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1400), 64-65.

Muhaddis ve müfessir olan İbn Kesîr el-Haşr sûresi 21. ayetin tefsirinde Hanînü'l-Ciz' hadisesinin mütevâtir haberle sabit olduğunu söylemiştir. Ayrıca *el-Bidâye ve'n-nihâye* adlı eserinde bu olayın sahabe topluluğu tarafından müşahede edildiğini ve hadis mütehasıslarınca bu rivayetlerin kesinlik ifade ettiğini ortaya koymuştur. İmam Şafî' de Hz. Peygamber'e verilen hurma kütüğünün inlemesi mûcizesinin, ölüleri diriltmekten daha büyük bir mûcize olduğunu kaydetmiştir.¹⁰⁰

Hız. Peygamber'e Kur'an dışında başka bir mûcize verilmediğini kabul edenlerin diğer hissî mûcizelerde gösterdikleri menfi tutumun burada da devam ettiği görülmektedir. Bu kimselerin öne sürdükleri delillerin başında el-İsrâ 17/59 ve el-Ankebût 29/51. ayetleri gelmektedir. Bununla birlikte Kur'an'ın tek mûcize olduğunu savunanlar bu görüşlerine bazı ayetleri delil getirdiği gibi aksini savunanların da delil getirdiği ayetler vardır. Örneğin "...Biz ayetleri, kesin olarak inanacak bir toplum için açıkladık"¹⁰¹ ayetinde çoğul kalıbıyla ifade edilen "âyât/ayetler" kelimesi, Fahreddîn er-Râzî ve Hâzin gibi müfessirlere göre Kur'an dışında başka mûcizelerin de Hz. Peygamber'e bahşedildiğini göstermektedir.¹⁰²

Hanînü'l-Ciz' mûcizesine yapılan diğer bir itiraz, bu hadisenin tehadî vasfı taşımadığı meselesidir. Çünkü tehadî vasfı, kelâmcıların mûcizeyi tanımlarken en çok üzerinde durdukları meselelerden biridir.¹⁰³ Bu itiraza verilen cevap şudur: Bazı mûcizeler tehadî bildirme özelliğini doğrudan taşıırken, bazıları da dolaylı yoldan bu özelliği taşırlar. Kütüğün inleminde olduğu gibi Hz. Peygamber'den sadır olan parmaklarından su fıskırması ve yemeğin bereketlenmesi gibi hissî mûcizeler, dolaylı yoldan meydan okuma bildirmektedir.¹⁰⁴

Buna ilave olarak kütüğün inlemesi mûcizesinin Medine'de vuku bulduğu ve orada gizli bir nifakın olduğu bilinen bir hadisedir. Dolayısıyla bu mûcize, inananların imanını arttırdığı gibi münafıkları da imana ve ihlâsa davet etmektedir.

Hadis usulünün konusu olan cerh ve tadil meselesine girmeyi uygun görmüyoruz. Ancak şu kadarını söyleyebiliriz ki, Hanînü'l-Ciz' hadisesine dair rivayetler Ebû Hüreyre, Übey b. Kab, Câbir b. Abdullâh, Enes, Abdullâh b. Abbas, Sehl b. Sa'd, Ebû Saîd el-Hudrî, Abdullâh b. Ömer, Hz. Âişe, Ümmü Seleme gibi meşhur on farklı sahâbeden yirmi farklı tarikile bize ulaşmıştır. İbni Sa'd, İbn Ebî Şeybe, Ahmed b. Hanbel, Buhârî, Tirmizî, Taberânî, Beyhakî ve daha birçok meşhur muhaddis bu olayı rivayet etmiş ve sıhhatinden şüphe etmemiştir.¹⁰⁵

Rivayet kritikleri konusunda sertliğiyle tanınan İbn Kayyım el-Cevziyye dahil alanının en önemli münekkidler, Hanînü'l-Ciz' hadisesini tereddüt etmeden eserlerine almış ve Hz. Peygamber'in bir mûcizesi olarak kabul etmişlerdir.¹⁰⁶ Dolayısıyla hadis ilminin uzmanlarına göre rivayetin bize aktarılmasında herhangi bir problem gözükmemektedir.

Günümüz ulemasından Hz. Peygamber'in en büyük hissî mûcizelerinden olan hurma kütüğünün inlemesi olayının senedinde herhangi bir problem olmadığını, râvî sayısı ve rivayetler arasındaki tutarlılık da göz önüne alındığında bu rivayetlerin mütevâtir derecesine ulaştığını ifade edenler de olmuştur.¹⁰⁷

4.2.1.3. Kızartılmış Koyun Etinin Zehirli Olduğunu Haber Vermesi

Hız. Peygamber'in gösterdiği bu mûcize Hayber Gazvesi'nin (7/628) ardından Zeyneb bint el-Hâris isimli Yahudi bir kadının onu zehirlemeye kalkışması üzerine meydana gelmiştir. Çünkü Hayber'in fethi esnasında Zeyneb'in babası Hâris, amcası ve kocası Sellâm b. Mişkem bu gazvede öldürülmüştü. Ayrıca Zeyneb, Hayber'de öldürülen Yahudi savaççı Merhab'ın da yeğeni idi. Hayber'in fethini hazmedemeyen ve yakınlarını kaybeden Yahudiler Hz. Peygamber'i öldürmeye karar verirler. Bunun üzerine Zeyneb bint el-Hâris özellikle kol ve kürek kemikleri etlerine daha fazla zehir sürülmüş olan kızartılmış koyun etini Hz. Peygamber'e ikram eder. Akşam namazını kılan Hz. Peygamber ashop ile birlikte yemeğe oturmuştu. Hz. Peygamber ilk lokmayı ağzına alınca yemeğin zehirli olduğunu anladı ve lokmayı ağzından çıkararak oradakilere etten yememelerini söyledi. Fakat ashaptan Bişr b. Berâ el-Ensârî bu sırada zehirli eti çiğneyip yutmuş olduğundan o anda vefat etti. Hatta Bişr'in dışında diğer bazı sahâbîlerin de zehirlendiği ve öldüğü rivayet edilmiştir.¹⁰⁸

¹⁰⁰ Kastallânî, *İrşâdü's-sârî*, (Mısır: el-Matbaatü'l-Kübrâ, 1323), 6/44; Nüreddin es-Sâbûnî, *el-Bidâye*, 106; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 6/603; Zürkânî, *Şerhu'l-mevâhibi'l-ledünniyye*, (Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1996), 6/524.

¹⁰¹ el-Bakara, 2/118.

¹⁰² Hâzin *Lübâbü't-te'vîl*, 1/74; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 4/22.

¹⁰³ Âmidî, *Ebkârü'l-efkâr*, 3/5.

¹⁰⁴ Mustafa Müslim, *Mebâhis fi'icâzi'l-Kur'an*, (Riyâd: Dâru'l-Müslim, 1416), 17.

¹⁰⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 1/249;

¹⁰⁶ İbn Kayyım el-Cevziyye, *Zâdü'l-meâd*, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1994), 1/415.

¹⁰⁷ Saîd Havvâ, *el-Esâs fi's-sünne*, (Dâru's-Selâm, 1995), 3/1172. Detaylı bilgi için bk. Ramazan Önal, "Hz. Peygamber'in Mûcizelerinden Hanînü'l-Ciz' Hadisesi (Mahiyeti ve İntikal Şekli)", *OAD: Ortaçağ Araştırmaları Dergisi = Journal of Medieval Researches*, 3/2 (2020), 416-423.

¹⁰⁸ Dârimî, "Mukaddime", 11; Vâkıdî, *Kitâbü'l-Megâzi*, nşr. M. Jones, (Beyrut: 1984), 2/677.

Hız. Peygamber ete zehir karıştıran Zeyneb bint el-Hâris'i çağırıp sorguya çekince Yahudi kadın suçunu itiraf etmiştir. Zeyneb bint el-Hâris: "Koyun etinin zehirli olduğunu sana kim haber verdi? diye sorunca Hız. Peygamber (elindeki) kolu göstererek: "Şu elimdeki haber verdi" şeklinde cevap vermiştir. Hız. Peygamber niçin böyle bir şey yaptığını ona sorunca Zeyneb bint el-Hâris: "Düşündüm ki, eğer gerçekten peygamberse ona zarar vermeyecektir, şayet peygamber değilse ölür, biz de ondan kurtuluruz" demiştir. Hız. Peygamber kadını affetmiştir ancak Bişr b. Berâ'nın ölümünden dolayı onun kısasen öldürüldüğü de nakledilmiştir.¹⁰⁹

Hissî mucizelerin Hız. Peygamber hakkında vuku bulmadığını savunanlar Hayber'de meydana gelen bu hadiseyi de birtakım gerekçelerden dolayı kabul etmezler. Bu gerekçelerin başında ilgili ayetler¹¹⁰ gelmektedir. Ayetlerin dışındaki ret gerekçeleri ise daha çok hadis ilminin alanına giren rivayetlerdeki lafız ve muhteva farklılıklarıdır. Bu hadiseye yapılan itirazları ve bu itirazlara verilen cevapları özet olarak şöyle ifade edebiliriz:

Hayber'de meydana gelen ve Hız. Peygamber'i zehirleyerek öldürme teşebbüsüne dair rivayetler yapılan tespitlere göre biri mürsel olarak Abdurrahman b. Ka'b b. Mâlik'ten, diğerleri Enes b. Mâlik, Ebû Hureyre, Ebû Lübeybe, Câbir b. Abdillâh ve Ebû Saîd el-Hudrî isimli sahâbîlerden gelmektedir. Bu rivayetler arasında çelişkili görülen bazı lafız ve metin farklılıkları vardır. Örneğin, rivayetlerin genelinde Hız. Peygamber'i zehirleme girişiminde bulunan Yahudi bir kadından bahsedilirken, Ebû Hureyre'den Saîd b. Ebî Saîd el-Makburî yoluyla gelen rivayette ise böyle bir kadından söz edilmemiştir. Bu rivayete göre eylemi yapan Yahudi bir grup olup, Hız. Peygamber ile koyuna zehir süren Yahudi grup arasında bir diyalog geçmiştir.¹¹¹ Her ne kadar ilk bakışta rivayetler arasında çelişki var gözükse de bu işkâli ortadan kaldırmak mümkündür. Şöyle ki, Yahudilerin ileri gelenleri Hız. Peygamber'i öldürmeyi planlayıp, bu eylemi Zeyneb bint el-Hâris isimli kadına verdiklerinde çelişki ortadan kalkmaktadır. Zira Yahudilerin Hız. Peygamber'e suikast şüphesi ile diğer rivayetlerde Yahudi bir kadından bahsedilmesi birleştirildiğinde bu işi Zeyneb bint el-Hâris isimli kadına vermeleri daha anlaşılır hale gelmektedir.

Rivayetler arasında çelişki gibi görünen diğer bir nokta da Yahudi kadının bazı rivayetlerde öldürüldüğü,¹¹² Enes b. Mâlik rivayetinde affedildiği,¹¹³ Cabir b. Abdillâh'tan gelen rivayette ise kadının affedilip cezalandırılmadığı, sonrasında ise Hız. Peygamber'in iki kürek kemiği arasından kan aldırıldığı nakledilmiştir.¹¹⁴ Bu rivayetler arasındaki ihtilafı muhaddisler şu şekilde te'lif etmektedir: Hız. Peygamber koyun etinin zehirli olduğunu ilk öğrendiğinde kendi şahsı için intikam almamış ve Yahudi kadını affetmiştir. Ancak sonrasında Bişr b. el-Berâ zehirden dolayı vefat edince, kadın Bişr'in ailesinin isteği üzerine kısas edilmiştir.¹¹⁵ Her râvînin şahit olduğu olayı naklettiği düşünüldüğünde rivayetler arasındaki ihtilaf ve çelişki de giderilmiş olmaktadır.

Rivayetler arasında lafız ve mana yönünden çelişki gibi görünen hususlar, rivayetlerin tamamı dikkate alındığında ortadan kalkmaktadır. Lafız ve içerikteki farklılıklar ya râvîlerin kendi şahit oldukları olayı naklettiklerini ya da bazı râvîlerin nakil esnasında mana ile rivayet ettiklerini göstermektedir. Bu durum Hız. Peygamber'in Hayber'de Yahudi bir kadın tarafından zehirlendiği ve koyun etinin bunu Hız. Peygamber'e haber verdiği gerçeğini değiştirmemektedir. Hatta ete zehir koyan Yahudi kadının kısas edilerek öldürüldüğü konusunda hadisçilerin icmâsının olduğunu söyleyen âlimler de bulunmaktadır.¹¹⁶

Netice itibarıyla İmam Mâtürîdî başta olmak üzere Ehl-i sünnet kelâmcıları, bu hadiseyi Hız. Peygamber'in risâletini ispat eden hissî mucizeler başlığında ele almıştır.¹¹⁷

4.2.1.4. Diğer Hissî Mucizeler

Yukarıda zikredilen mucizelerin dışında taşların Hız. Peygamber'e selam verip avucunda tesbih etmeleri,¹¹⁸ az bir sudan birçok

¹⁰⁹ Buhari, "Tib", 55; Müslim, "Selam", 45; Ebû Davûd, "Diyât", 6; Dârimî, "Mukaddime", 11.

¹¹⁰ el-İsrâ 17/59 ve el-Ankebût 29/50-51. ayetleri hissî mucizeyi kabul etmeyenlerin delilleri olup, izahları önceki bölümlerde yapılmıştır.

¹¹¹ İbn Ebî Şeybe Abdullâh b. Muhammed, *el-Muşannef*, thk. Muhammed Avvâme, (Dâru'l-Kible, ts.), 12/65.

¹¹² Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 2/34.

¹¹³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 21/15.

¹¹⁴ Dârimî, "Mukaddime", 11.

¹¹⁵ Azîmâbâdî, *Avnu'l-ma'bûd*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415), 12/179.

¹¹⁶ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 15/126; Ayrıntılı bilgi için bk. Serkan Çelikan, "Hız. Peygamber'in Yahudi Bir Kadın Tarafından Zehirlenmesi Hadisesi Hakkındaki Rivayetler ve Kur'an Dışı Vahiyle İlgisi", *Dergiabant: AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8/2 (2020), 412-413.

¹¹⁷ Makrîzî, *İmtâ'u'l-esmâ*, nşr. Mahmûd Muhammed Şâkir, (Kahire: 1941), 1/322; İbn Hişâm, *es-Siretü'n-nebeviyye*, nşr. Muhammed Ali el-Kutub-Muhammed ed-Dâli Balta, (Beyrut: 1992), 3/312-313; Taberî, *Târîhu'r-rusul ve'l-mülûk*, nşr. Muhammed Ebû'l-Fazl, (Beyrut: Dâru Süveydân, ts.), 3/15; M. Âsım Köksal, *İslâm Tarihi: Hız. Muhammed (a.s.) ve İslâmiyet, Medine Devri*, (İstanbul: 1987), 6/93-99; Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-kârî*, tsh. Abdullâh Mahmûd Muhammed Ömer, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001), 13/242; Mâtürîdî, *Kitabü't-Tevhîd*, 310; Azîmâbâdî, *Avnu'l-ma'bûd*, 12/179; Nüreddin es-Sâbûnî, *el-Bidâye*, 106.

¹¹⁸ Müslim, "Fezail", 2; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/89, 95, 105; Ebû'l-Muîn en-Neseî, *Bahru'l-kelem*, thk. es-Seyyid Yûsuf Ahmed, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-

insanın içmesi ve kanması,¹¹⁹ ağacın Hz. Peygamber'in huzuruna gelmesi,¹²⁰ az bir yemekle çok insanın doyması,¹²¹ hicret esnasında Hz. Peygamber'i takip eden kişinin atının yere gömülmesi,¹²² kendisinden yardım istendiğinde dua edip, insanların suya ve bolluğa kavuşmaları,¹²³ bulutun Hz. Peygamber'i gölgelendirmesi¹²⁴ gibi birçok olağanüstü hadise, hissî mûcizenin imkanını kabul edenlere göre Hz. Peygamber'e verilen hissî mûcizelerden bazılarıdır.

Aynı şekilde saklandıkları Sevr mağarasında kendisini arayanların gözlerini Allah'ın görmez hale getirmesi¹²⁵ ve Hz. Peygamber'in attığı bir avuç kumun düşmanların gözüne isabet etmesi¹²⁶ de hissî mûcizeler arasında zikredilmektedir.

Hadis-i şeriflerin yanı sıra Kur'an'ın "Biz, onların önlerine bir set, arkalarına da bir set çekip gözlerini perdeledik. Artık görmezler"¹²⁷, "(Savaştta) onları siz öldürmediniz, fakat Allah onları öldürdü. Attığın zaman da sen atmadın, fakat Allah attı"¹²⁸ ayetleri hissî mûcizelerin Hz. Peygamber'e bahşedildiğine işaret etmektedir. Âlimlere göre bu iki ayette geçen "set çekme ve görmeme" eylemi ile "atma" eylemi Hz. Peygamber'in hissî mûcizelerini haber vermektedir. Buna göre birinci ayet Medine'ye hicrette geceleyin evinden çıkarken kendisini öldürmeye gelenlere bir avuç toprak atmasını ve müşriklerin gözlerinin görmez hale gelmesini ifade etmektedir. İkinci ayet ise Bedir ya da Huneyn'de Hz. Peygamber'in bir avuç toprağı düşmana doğru savurmasına ve gözlerine giren kum taneleri ile düşmanların saf dışı bırakılmasına işaret etmektedir. İkinci ayetin Hz. Peygamber'in azılı düşmanlarından olan Übey b. Halef'i Uhud savaşında mızrağı ile boynundan yaralaması üzerine indiği de nakledilmiştir.¹²⁹

Son olarak Hz. Peygamber'e nispet edilen hissî mûcizeler konusunda şu hususun altını çizmekte fayda vardır: Bazıları ayetlerde çoğunluğu da hadislerde haber verilen hissî mûcizeler konusunda eleştirel yaklaşımlar, son dönemlerde giderek kendisini daha fazla hissettirmektedir. Bu yaklaşım sahipleri ilgili ayetleri farklı anlamlara hamledip, tevil etme yoluna giderken, hadisleri de âhad haber oldukları gerekçesiyle delil kabul etmezler. Ancak görebildiğimiz kadarıyla hissî mûcizelere yönelik bu mesafeli yaklaşım, sırf onları inkâr etme amacına matuf değildir. Bazı kelâmcılar mûcizenin tüm şartlarının oluşmaması, özellikle de tehadî vasfının taşınmadığı gerekçesiyle bu harikulade olaylara mûcize denmesini uygun görmemiş, onun yerine ilahî lütuf gibi isimlendirme yapmayı tercih etmiştir. Kimileri de Kur'an mûcizesine daha fazla ağırlık verilmesi gayesiyle eleştirel bir yaklaşım benimsemiştir.

Hissî mûcizelerden bahseden rivayetlerin âhad haber olması meselesinde Gazzâlî, Kâdî İyâz, Fahreddin er-Râzî, Seyfeddin el-Âmidî gibi İslam âlimlerinin dile getirdikleri şöyle bir incelik vardır: İnanç ve itikada dair âhad bir yol ile gelen rivayetler her ne kadar kelâm ilmine konu olmasa da bu o haberin reddedilmesini gerektirmez. Bu âlimlere göre Hz. Peygamber'in hissî mûcizelerini bildiren rivayetler, senet bakımından haber-i vâhid kabul edilse de "Hz. Peygamber'in elinde olağanüstü hadiselerin meydana geldiği" bilgisi, manevî tevâtür derecesine ulaşmıştır ve zorunlu bilgi ifade etmektedir.¹³⁰ Burası hissî mûcizelerin kelâmî yönünü ifade etmesi açısından son derece önemlidir. Zira bu mûcizeleri mütevatir haber olarak kabul eden âlimlere göre hissî mûcizeler kesin bilgi (ilim) ifade ettiğinden akâid konularının ispatında delil teşkil ederler. Haber-i vâhid olarak değerlendirildiklerinde ise aynı şey söz konusu değildir. Zira âhad haberler zannî bilgi ifade etmelerinden dolayı inanç konularına dahil edilmezler.¹³¹

Gazzâlî *el-İktisâd fî'l-İtikâd* adlı eserinde manevî mütevatirle sabit olan hissî mûcizeleri temellendirmek için halk arasında meşhur

İlmiyye, 2005), 121.

¹¹⁹ Buhari, "Eşribe", 31; "Rikak", 17.

¹²⁰ İbn Mace, "Fiten", 23.

¹²¹ Buhari, "Eyman", 22, "Menakıb", 25, "Et'ime", 48; Müslim, "Eşribe", 142-143, "Eyman", 45.

¹²² Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Delâilü'n-nübüvve*, nşr. Muhammed Revvâs Kal'acî-Abdülberr Abbas, (Beyrut: 1991), 2/332-334; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 2/489-490; Kastallânî, *el-Mevâhibü'l-ledünniyye*, 1/304.

¹²³ Buhari, "İstiska", 13.

¹²⁴ Buhârî, "Bed'ül-halk", 7; Müslim, "Cihâd", 111; Tirmizi, "Menâkıb", 3; İbn İshâk, *es-Sîre*, thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004), 129; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sekkâ-İbrahim el-Ebyârî, (Beyrut: 1992), 1/153; İbnü'l-Esrî, *el-Kâmil fî't-târîh*, (Beyrut: 1994), 1/4722; İbn Kesîr, *Bidâye*, 2/698; İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 1/108; İbnü'l-Esrî, *Üsdü'l-gâbe*, thk. Ali Muhammed Mu'avvaq ve Adil Ahmed Abdulmevcûd, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994), 1/355.

¹²⁵ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 2/485-486; Kastallânî, *el-Mevâhibü'l-ledünniyye*, 1/291-299; Ebû Nuaym, *Delâilü'n-nübüvve*, 2/327-328.

¹²⁶ el-Enfâl, 8/17.

¹²⁷ Yâsîn, 36/9.

¹²⁸ el-Enfâl, 8/17.

¹²⁹ Müslim, "Cihad ve Siyer", 8; Dârimi, "Siyer", 16; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/280-281; Ebubekir Tanrıkkulu, *Tarih Boyunca Yaşamış Zalim, Hain ve Kâfirlerin Hazin Sonu*, (Ankara: 2021), 130; Ahmet Önkâl, "Übey b. Halef", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/272.

¹³⁰ Âmidî, *Gâyetü'l-merâm*, 305; Râzî, *Kitâbu'l-erbaîn*, thk. Mahmûd Abdülaziz Mahmûd, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2009), 300; Gazzâlî, *el-İktisâd*, 114; Kâdî İyâd, *eş-Şifâ*, 1/254.

¹³¹ Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, (Bulak: 1324), 1/145.

olan Hâtim et-Tâî'nin cömertliği ile Hz. Ali'nin cesaretini örnek vermektedir. Her ne kadar bu kimselerin cömertliği ve cesareti ile ilgili rivayetler tek tek âhad haber ile nakledilseler de toplamından Hz. Ali'nin cesareti ve Hâtim'in cömertliğine dair kesin ve zarûrî bilgi ortaya çıkmaktadır. Aynen bu misallerden anlaşılacağı üzere Hz. Muhammed'e ait mûcizelerin her biri, müstakil olarak tevâtür derecesine ulaşmasa dahi O'nun elinde hissî mûcizelerin olağanüstü bir şekilde zuhur ettiği bilgisi manen tevâtür derecesinde olup, kesindir ve Gazzâlî'nin kendi ifadesiyle hiçbir Müslüman bundan şüphe etmez.¹³²

Sonuç

Mûcize konusu kelâmcıların üzerinde durduğu ve çokça yorumlar yaptığı önemli meselelerden birini oluşturmaktadır. Hemen hemen kelâmî eserlerin tamamında mûcize ile nübüvvet birlikte ele alınmış ve biri diğerinin tamamlayıcısı olarak görülmüştür.

Allah tarafından peygamberlik vazifesi ile gönderilen elçilere birtakım mûcizelerin verildiğini bizzat Kur'an haber vermektedir. Bunları tasnif eden kelâmcılar genelde aklî, haberî ve hissî olmak üzere üç ayrı kısma ayırmaktadırlar. Hz. Peygamber'e verilen en büyük aklî mûcizenin Kur'an olduğu hususunda âlimler arasında ihtilaf bulunmamaktadır. Hz. Peygamber'in vahye dayanarak Kur'an'ın haber verdiği Hz. Nûh ve tufandan, Hz. Mûsâ ve Firavun ile olan mücadelesinden, Hz. İbrahim ve ateşe atılmasından bahsetmesi gaybî bilgiler olup, geçmişe dair haberî mûcizedirler. Aklî mûcizelerde olduğu gibi haberî mûcizeler konusunda da âlimler arasında ihtilaf bulunmamaktadır.

Aklî ve haberî mûcizelerde gösterilen müspet tavır, ifade etmeye çalıştığımız gerekçelerden ötürü hissî mûcizelerde sergilenmemektedir. Şakku'l-kamer, hurma kütüğünün inlemesi, koyun etinin zehirli olduğunu haber vermesi vb. hissî mûcizeler başta Buhârî ve Müslim olmak üzere birçok sahih hadis kitabında nakledilmiştir. Hatta bu mûcizeler İbn Teymiyye, İbn Kesîr gibi âlimlere göre tevâtür derecesine ulaşmış ve ümmetin nesilden nesile bu hadiseleri aktarmasıyla şöhret bulmuştur.

Öyle ki, Hz. Peygamber'in bazı hissî mûcizeleri yalan üzere toplanmaları mümkün olmayacak kadar büyük topluluklar önünde cereyan etmiştir. Örneğin, Hudeybiye günü Hz. Peygamber'in parmaklarından suyun fişkırması ve oradaki kuyudan çıkan suyun tüm askerlere yetmesine 1.500 kişinin şahit olması, Tebüük seferinden dönüşte 30.000 kişilik İslâm ordusunun az miktardaki su ve yemeğin çoğaldığına şahit olması gibi birçok hadise hissî mûcizelerin büyük topluluklar tarafından müşahede edildiğine örnek olarak verilmektedir. Hz. Peygamber'in elinde zuhur eden bu olağanüstü hadiselerde, meydan okuma vasfı tam anlamıyla teşekkül etmediği için bunlara ilahî birer lütuf da denmiştir.

Netice itibariyle ayet ve hadisler bütüncül bir yaklaşımla incelendiğinde ulemanın çoğunluğunun benimsediği ve savunduğu Hz. Peygamber'e diğer mûcizelerin yanında hissî mûcizelerin de verildiği görüşü bizce daha isabetli görülmektedir.

¹³² Gazzâlî, *el-İktisâd*, 114; Âmidî, *Ebkârü'l-efkâr*, 4/130.

Kaynakça | References

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed. *Müsnedü İmâm Ahmed b. Hanbel*. thk. Şuayb el-Arnaut vd. Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- Âlûsî, Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh. *Rûhu'l-meânî fi tefsîri'l-Kur'ânî'l-azîm ve's-sebî'l-mesânî*. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2005.
- Âmidî, Seyfeddin Alî b. Muhammed. *Ebkârü'l-efkâr*. nşr. Ahmed Mehdî. Kahire: 2002.
- Âmidî, Seyfeddin Alî b. Muhammed. *el-Mübîn fi me'ânî elfâzi'l-hükemâ' ve'l-mütekellimîn*. thk. Hasan Mahmûd eş-Şâfiî. Kahire: 1983.
- Âmidî, Seyfeddin Alî b. Muhammed. *Gâyetü'l-merâm fi ilmi'l-keâm*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- Aynî, Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed. *Umdetü'l-kârî şerhu Şahîhi'l-Buhârî*. tsh. Abdullah Mahmûd Muhammed Ömer. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001.
- Azîmâbâdî, Ebû't-Tayyib Muhammed. *'Avnu'l-ma'bûd şerhu süneni Ebî Dâvûd*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415.
- Azimli, Mehmet. "Şakku'l-Kamer Olayı Çerçevesinde Bazı Tahliller". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 8/1 (Şubat 2008), 25-40.
- Bağdâdî, Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn. *Zâdü'l-mesîr fi ilmi't-tefsîr*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1987.
- Bağdâdî, Ebû Mansûr Abdülkâhir b. Tâhir. *Uşulu'd-din*. Beyrut: 1981.
- Bâkılânî, Muhammed b. Tayyib. *Kitâbü Temhîdî'l-evâ'il ve telhîsî'd-delâ'il*. nşr. İmamüddin Ahmed Haydar. Beyrut: Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, 1407/1987.
- Bâkılânî, Muhammed b. Tayyib. *İ'cazü'l-Kur'ân*. Kahire: Dâru'l- Maârif, ts.
- Beyhakî, Ahmed b. el-Hüseyn. *Delâilü'n-nübüvve*. thk. Abdülmünim Kaleci. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1988.
- Bilmen, Ömer Nasuhi Bilmen. *Muvazzah İlm-i Kelâm*. İstanbul: ts.
- Bulut, Halil İbrahim. "Mücize". 30/348-351. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Bulut, Halil İbrahim. *Nübüvvetin İspatında Mücize*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2016.
- Bulut, Halil İbrahim. "Mücizenin İmkân ve Delâleti Konusunda İleri Sürülen İtirazlar". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 4 (2001), 173-196.
- Câhiz, Ebû Osmân Amr b. Bahr el-Kinânî. *Hucecü'n-nübüvve*. Resâ'ilü'l-Câhiz içinde. nşr. Abdüsselâm M. Hârûn. Kahire: 1979.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî. *Ahkâmü'l-Kurân*. Beyrût: Dâru İhyâ'it-türâsî'l-Arabî, 1985.
- Cevherî, İsmâil b. Hammâd. *Sihâhu'l-luga/Tâcü'l-luga*. Beyrut: 1990.
- Cürcânî, es-Seyyid eş-Şerif. *Ta'rifât*. İstanbul: 1918.
- Cürcânî, es-Seyyid eş-Şerif. *Şerhu'l-mevâkif*. nşr. Muhammed Bedreddin en-Nasânî. Kahire: 1907.
- Çelebi, İlyas. "İnşikâku'l-Kamer". 22/343-345. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Çelikan, Serkan. "Hz. Peygamber'in Yahudi Bir Kadın Tarafından Zehirlenmesi Hadisesi Hakkındaki Rivayetler ve Kur'ân Dışı Vahiyle İlgisi". *Dergiabant: AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8/2 (2020), 401-421. <https://doi.org/10.33931/abuifd.753951>.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman. *es-Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Diyârbekrî, Kâdî Hüseyin b. Muhammed. *Târîhu'l-hamîs fi ahvâli enfesi'n-nefis*. Beyrut: Dâru Sâdir, ts.
- Düzenli, Muhittin. *Hadislerde Gizli Kusurlar -İllet ve Şâz-*. İstanbul: İsam Yayınları, 2016.
- Düzgün, Şaban Ali vd. *Kelâm El Kitabı*. 4. Baskı. Ankara: Grafiker Yayınları. 2015.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yusuf el-Endelüsî. *el-Bahru'l-muhîr fi't-tefsîr*. thk. Sıdkı Muhammed Cemil. Beyrut: Daru'l-Fikr, 1420.
- Ebû'l-Leys es-Semerkandî. *Tefsîru Ebî'l-Leys*. nşr. Ali M. Muavvaz. Beyrut: 1413/1993.
- Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdullah el-İsfahânî. *Delâilü'n-nübüvve*. nşr. Muhammed Revvâs Kal'acî-Abdülber Abbas. Beyrut: 1991.
- Esed, Muhammed. *Kur'ân Mesajı*. İstanbul: İşaret yayınları, 2002.
- Fîrûzâbâdî, Muhammed b. Ya'kûb. *el-Kâmûsü'l-muhîr*. Beyrut: 1991.
- Gazzâlî, Ebu Hâmid Muhammed b. Muhammed. *el-İktisâd fi'l-ittikâd*. thk. Abdullah Muhammed el-Halfî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2015.
- Gazzâlî, Ebu Hâmid Muhammed b. Muhammed. *el-Müstasfâ*. Bulak: 1324.
- Harpûtî, Abdülatif. *Tenkîhu'l-keâm fi akâidi ehli'l-İslam*. İstanbul: 1911.
- Hâzin, Alâüddîn Alî el-Bağdâdî. *Lübâbü't-te'vîl fi maani't-tenzîl*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1979.
- İbn Allân, Muhammed Alî. *Delîlü'l-fâlihîn li turuki Riyâzi's-sâlihîn*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rif, 2004.
- İbn Atıyye, Abdülhak el-Endelüsî. *el-Muharreru'l-vecîz fi tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001.
- İbn Fûrek, Muhammed b. el-Hasen en-Nîsâbü'rî, *Mücerredü makâlât*. nşr. D. Gimaret. Beyrut: 1987.
- İbn Hacer, Şihâbüddîn Ahmed el-Askalânî. *el-İsâbe fi temyîzi's-sahâbe*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995.
- İbn Hacer, Şihâbüddîn Ahmed el-Askalânî. *Fethu'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. nşr. Tâhâ Abdurraûf Sa'd vd. Kahire 1398/1978.
- İbn Haldun, Veliyyüddîn Abdurrahmân et-Tûnisî. *Mukaddime*. nşr. Ali Abdülvâhid Vâfi. Kahire: ts.
- İbn Hazm, Alî b. Ahmed el-Kurtubî. *el-Fasl fi'l-milel ve'l-ehvâ' ve'n-nihal*. Beyrut: 1986.

- İbn Hişam, Muhammed b. İshak. *es-Sîretü'n-nebeviyye*. nşr. Mustafa es-Sekkâ vd. Kahire: 1375/1955.
- İbn İshâk, Ebû Abdillâh Muhammed. *es-Sîre*. thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004.
- İbn Kayyım, Muhammed b. Ebî Bekr el-Cevziyye. *Zâdü'l-meâd fi hedyi hayri'l-ibâd*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1994.
- İbn Kemal, Şemseddin Ahmed b. Süleyman. *Resâil*. nşr. Ahmed Cevdet. İstanbul: 1316.
- İbn Kesîr, İsmâîl b. Şihâbiddîn. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*. Kahire: Müessesetü Kurtuba, 2000.
- İbn Kesîr, İsmâîl b. Şihâbiddîn. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. Kahire: Dâru'l-Kalem, 1994.
- İbn Manzûr, Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-Arab*. Beyrut: 1990.
- İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd. *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. thk. İhsân Abbâs. Beyrut: Dâru Sâdır, 1968.
- İbn Teymiyye, Takıyyüddîn Ahmed. *el-Cevâbu's-sahîh li men beddele dîne'l-Mesîh*. thk. Abdurrahman b. Hasen Kaid. 5 Cilt. 1. Baskı. Cidde: Daru İbn Hazm, 2019.
- İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen İzzüddîn. *el-Kâmil fi't-târîh*. Beyrut: 1994.
- İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen İzzüddîn. *Üsdü'l-gâbe fi ma'rifeti's-sahâbe*. thk. Ali Muhammed Mu'avvağ ve Adil Ahmed Abdulmevcûd. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994.
- İcî, Adudüddîn Abdurrahmân b. Ahmed. *el-Mevâkıf fi ilmi'l-keâm*. Kahire: ts.
- İsfahânî, Hüseyin b. Muhammed er-Râğib. *el-İ'tikâdât*. nşr. Şemrân el-İclî. Beyrut: 1988.
- İsfahânî, Hüseyin b. Muhammed er-Râğib. *el-Müfredât fi garîbi'l-Kur'ân*. Beyrut: ts.
- Kâdî, Abdülcebbâr el-Hemedânî. *Şerhu'l-usûli'l-hamse: Mu'tezile'nin Beş İlkesi*. çev. İlyas Çelebi. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013.
- Kâdî, Abdülcebbâr el-Hemedânî. *el-Muğni*. Kahire: 1962.
- Kâdî İyâz, İyâz b. Musa el-Yahsubî. *eş-Şifâ bi tarîfi hukûki'l-Mustafâ*. Beyrut: Dâru'l-Erkâm, t.s.
- Karaman, Hayrettin vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014.
- Kastallânî, Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed. *el-Mevâhibü'l-ledünniyye*. nşr. Salih Ahmed eş-Şamî. Beyrut: 1412/1991.
- Kastallânî, Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed. *İrşâdü's-sârî li şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. Mısır: el-Matbaatü'l-Kübrâ, 1323.
- Köksal, M. Âsım. *İslâm Tarihi: Hz. Muhammed (a.s.) ve İslâmiyet, Medine Devri*. İstanbul: 1987.
- Lâlekâî, Hibetullah b. el-Hasen er-Râzî. *Şerhu usûli i'tikâdi Ehli's-sünne ve'l-cemâa*. thk. Ahmed b. Saîd el-Ğâmidî. Suudi Arabistan: Dâru Taybe, 2003.
- Makrîzî, Takıyyüddîn Ahmed b. Alî. *İmtâ'u'l-esmâ'*. nşr. Mahmûd Muhammed Şâkir. Kahire: 1941.
- Mâtürîdî, Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed. *Kitâbü't-Tevhîd*. trc. Bekir Topaloğlu. 8. Basım. Ankara: İSAM Yayınları, 2016.
- Maverdî, Alî b. Muhammed el-Basrî. *en-Nüket ve'l-uyûn*. Beyrut: 1992.
- Mukâtil b. Süleyman. *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003.
- Mustafa Müslim. *Mebâhis fi i'câzi'l-Kur'ân*. Riyâd: Dâru'l-Müslim, 1416.
- Nebhânî, Yusuf b. İsmail. *Hüccetullahi ale'l-âlemîn fi mu'cizâti Seyyidi'l-murselîn*. Diyarbakır: ts.
- Nesefî, Ebü'l-Muîn Meymûn b. Muhammed. *Bahru'l-keâm*. thk. es-Seyyid Yûsuf Ahmed. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005.
- Nesefî, Ebü'l-Muîn Meymûn b. Muhammed. thk. Claude Salame'. *Tefsiratü'l-edille*. Dimaşk: 1990.
- Önal, Ramazan. "Hz. Peygamber'in Mucizelerinden Hanînü'l-Ciz' Hadisesi (Mahiyeti ve İntikal Şekli)". *OAD: Ortaçağ Araştırmaları Dergisi = Journal of Medieval Researches*, 3/2 (Aralık 2020), 416-423. <https://doi.org/10.48120/oad.826033>.
- Önkâl, Ahmet. "Übey b. Halef". 42/272. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Râğib, el-İsfahânî. *Tefsîru'r-Râğib el-İsfahânî*. Mısır: 1999.
- Râzî, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer. *Kitâbu'l-erbaîn fi usûli'd-dîn*. thk. Mahmûd Abdülaziz Mahmûd. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2009.
- Râzî, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer. *Mefâtihu'l-gayb*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981.
- Râzî, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer. *Muhassal*, nşr. Tâhâ Abdurrûf Sad. Kahire: Mektebetü Külliyyâti'l-Ezheriyye, ts.
- Sâbûnî, Nûreddin. *el-Bidâye fi usûli'd-dîn*. çev. Bekir Topaloğlu. 15. Baskı. İstanbul: İFAV Yayınları, 2015.
- Saîd Havvâ. *el-Esâs fi's-Sünne*. Dâru's-Selâm, 1995.
- Salmazzem, Mehmet. "Ayın Yarılması Meselesine Dair Tefsirlerdeki Yorum Farklılıkları". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 22/2 (Aralık 2018), 859-884. <https://doi.org/10.18505/cuid.448167>.
- Sancar, Faruk. "Bağnaz Bir Selefî mi Endişeli Bir Entelektüel mi? (İbn Teymiyye'nin Eleştirel ve Reaksiyoner Karakteri Hakkında)". *Dinî Araştırmalar*, 18/46 (Haziran 2015), 97-125. <https://doi.org/10.15745/da.85975>.
- Sübkî, Tacuddin. *es-Seyfu'l-meşhur fi şerhi akideti Ebi Mansur*. thk. Mustafa Saim Yeprem. 1. Baskı. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.
- Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Mutevella Mansûr. Kahire: Mektebetü Dâru't-Türâs, 2007.

- Şâfiî, Muhammed b. İdrîs. *el-Müsned*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1400.
- Said Havvâ. *el-Esâs fi's-sünne*. Dâru's-Selâm, 1995.
- Şâmî, Şemsüddîn Muhammed b. Yûsuf. *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd*. thk. Şeyh Âdil Ahmed. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali. *Fethu'l-kadîr*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2007.
- Taberânî, Süleyman b. Ahmed. *el-Mu'cemu'l-kebir*. thk. Hamdî b. Abdülmecîd es-Selefi. Musul: Mektebetü'l-'Ulûm ve'l-Hikem, 1983.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Câmiu'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. Kahire: Hecer, 2001.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*. nşr. Muhammed Ebü'l-Fazl. Beyrut: Dâru Süveydân, ts.
- Tanrikulu, Ebubekir. *Tarih Boyunca Yaşamış Zalim, Hain ve Kâfirlerin Hazin Sonu*. Ankara: 2021.
- Teftâzânî, Sa'deddin. *Şerhu'l-mekâsîd*. Beyrut: 1989.
- Topaloğlu, Bekir vd. *İslâmda İnanç Esasları*. İstanbul: 1998.
- Vâhidî, Ali b. Ahmed. *el-Vesîd*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- Vâkidî, Muhammed b. Ömer. *Kitâbü'l-megâzî*. nşr. M. Jones. Beyrut: 1984.
- Yavuz, Salih Sabri. *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*. İstanbul: Metamorfoz Yayıncılık, 2020.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Delâilü'n-Nübüvve". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/115-117. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'ân Dili*. İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1979.
- Zebidî, Muhammed el-Murtazâ. *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*. 1988.
- Zemahşerî, Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009.
- Zürkânî, Muhammed b. Abdilbâkî. *Şerhu'l-mevâhibi'l-ledünniyye*. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996.

